

ЛІТЕРАТУРНИ

—
література
наук
Мистецтво

ВИДАВНИЦТВО
„НОВІ ДНІ“
ЗАЛЬЦБУРГ

**Замовляйте
в нашому Видавництві
такі книжки:**

	Ціна шіл.
1. Календар-нотатник на 1947	2.—
2. Стінний календар на 1947	1.50
3. Молитовник для православних	2.—
4. В. Скорупський: »Весняний гомін«, поезії	3.—
5. Д. Гуменна: »Куркульська вілля«, новелі	3.—
6. Б. Олександров: »Мої Дні«, лірика	4.—
7. А. Коломиєць: »Казки«, ...	2.—
8. М. Івченко: »Напосні Дні«	3.50
9. Читанка для V-ої класи нар. шкіл	10.—
10. О. Стороженко „Оповідання“	3.50
11. А. Кащенко: »Під Корсунем«, іст. повість	6.—
12. В. Стефаник: »Вибране«	3.50
13. Іван Франко: »Мій злочин« та інші опов.	1.50
14. »Івасик-Телесик«, народня казка“	2.—
15. „Нашим найменшим“, вибр. вірші й казки	4.—
16. А. Лотоцький: „Ведмедівська попівна“, історичне оповідання	1.50
17. Юрій Клен: „Каравели“, поезії	6.—
18. „Керма“, літературно-мистецький і науково-вий збірник, квітень-липень 1946 р.	10.—
19. Михайлович А.: „На інших континентах“ (довідник про заморські країни)	4.50
20. Весняний Олесь: „Пісні Серця“	2.—
21. Еспансько-український словник	6.—
22. П. Волиняк: „Земля кличе“	3.50
23. М. Гоголь: „Сорочинський ярмарок“	2.—
24. „До Сонця“ (вибір дит. оповідань і віршів	4.—
25. Грінджа-Донський: „Манюсінька“	3.—
26. Б. Романенчук: Українське письменство	6.—
27. М. Хвильовий: „Вальдшнепи“, роман	6.—
28. Портрет Т. Г. Шевченка, роботи Г. Радченка	1.—
29. Образ „Моління про чашу“	2.—
30. Види Києва, 9 листівок, ціна за одну штуку	0.60

Замовляти: Verlag „Nowi Dni“, Salzburg, Lexenfeld 21

ЛІТАВРИ

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ
І НАУКОВО - ПОПУЛЯРНИЙ
===== МІСЯЧНИК =====

Прекрасна плястика і контур строгий,
Добірний стиль, залізна колія —
Оце твоя, Україно, дорога.

Микола Зеров.

ЧИСЛО

3

ЧЕРВЕНЬ

1947

ОРГАН СПІЛКИ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ, ЛІТЕРАТОРІВ І МИСТЦІВ У АВСТРІЇ
ВИДАЄ: ВИДАВНИЦТВО „НОВІ ДНІ“ — ЗАЛЬЦЗУРГ

Обкладинка М. Бутовича.

**Редакція: Ю. Клен, Б. Николин,
І. Кошелівець, Ю. Дивнич, Б. Олександрів.**

Головний Редактор — Ю. Клен.

Адреса редакції: Verlag »Nowi Dni« (»Litawry«) Salzburg, Lexenfeld 21.

ЮРІЙ КЛЕН

Люциферова спокуса

(З поеми »Попіл імперій«, част. III)

Там, де над Зальцбергом синів простір,
стояв він на терасі свого дому
і слухав, як мечі у надрах гір
йому послужливі кували гноми.

Там, над проваллів безглибом стрімким,
вилискуючи проти сонця й білі
від снігу, що здавався голубим,
ясні шпилі навколо височіли.

Ще ранкова лягала тінь
на каменисті схили і долини,
і хтось, плащем розсікши далечінь,
зі скелі Вацмана до нього злинув
і станув поруч, а тоді почав
зорити разом з ним широкий безмір.
Здавалося, що важачи, він клав
народи, трони і скарби на безмін.

І вкрадливо він річ таку повів:
„Ти царство духа збудувати хочеш?
Вже з-над тих гір, немов з-над олтарів,
твій клич у всесвіт котиться пророчно.

Немов мара, воно із мли встає.
Та чи ж не молимось ми щодня марно:
„І да приїдет царствіє твоє“
і чи не чинимо діла безкарно?

Дві тисячі років чекає люд,
витужує те царство. Але всує.
Осяяне чарівним близком злуд,
воно в його уяві лиш існує.

Бо чи ж не є примарою все те,
що похопити зір твій неспрожен?
Поглянь униз: те мерехтиво золоте,
для ока зримий світ — твоє підложжя.

**На непохитний ґрунт його, як на
твєрдий ґраніт, нога твоя хай ступить.
Он там горить скарбами далина,
і царства в ній — як самоцвітів купи“.**

**Він змовк, повітря за щоки набрав
і горам дмухати почав на чола.
Той вихор їх поволі розсував
і роздимав все ширше виноколо.**

**І попливли, мори риби до мереж,
і заряхтіли маривом близкучим
дахи, церкви, шпилі високих веж,
укриті виноградниками кручі,**

**ілющем порослі замки на горі,
луги, садки, лани благословені,
повиті чадом фабрик димарі,
стада і люду юрби незчисленні.**

**Провадив далі гість: „Не є це сон,
мрій марнота! Все зчислиш ти достоту:
залізо, криця, камінь і бетон, —
рухомий інвентар людей і скоту.**

**О ні, я не пускаю блахмана,
як той, що царства вам не дав донині.
Дивись: тобі кажу я просто: „На!“
будь над усім володар-пан єдиний.**

**Ти, як Мойсей, створи безсмертний міт.
Чи ж народ твій не є найвища раса!
Дається їй опанувати світ,
бо решта — то драглиста маса.**

**Рука, що взялась за держак меча,
некай строптивого раба навчиться
упокоряти посвистом бича
(хай римська вам згадається вовчиця!).**

**Надлюді ви, півбоги-владарі,
що вимріяв їх смілий Заратустра,
і досі ще не виданій зорі
могутнім маршем ви йдете назустріч.**

**Веди, немов Ісус — але Навін,
а не Христос — ті раті до звитяги,
і до твоїх пехіляться колін
берла, багнети, голови і стяги.**

Хай твій спрямований у бурю чвал
не спинять підлюдків плач і прокльони,
коли від труб страшних культури вал
затрусиТЬся, як мури Ерихону.

О, тільки вичаклуй з залізних пут,
з безодні визволи закутих духів,
— і зазвучить така музика тут,
якої світ ніколи ще не слухав.

Міси, як майстер глину, людську твань!
Збудуй рабів руками горна й домни.
не кладучи змаганням гордим грань,
бесмертним увійди в віки потомні!

Так поширяючись, кінець-кінцем
усю в пурпурах пещену Европу
той обрій щільно замкнутим кільцем,
немов залізним обручем охопить.

Збагнеш ти хутко розумом швидким
і чисел магію, і чари цифер.
Він твій, той світ, речей ґранітний Рим,
що володіє ним до дна Люцифер“.

Так переконливо він промовляв,
неначе бачив всіх речей коріння,
і на лиці прекрасному лежав
немовби відблиск перших днів творіння.

Потужним подувом, як вітровій,
навколо дмухати почав він знову,
і образів нових іскрився рій,
бо далі й далі роздимався овид.

Було це так, неначе то бальон
дитина, бавлячися, надуває,
а він, прибравши неба синій тон,
росте, росте без міри і без краю.

Ось барвами веселки він заграв,
як банька з мила. Визрів у натузі
і раптом з лускотом гучним — пропав.
Весь безмір скурчився в тісному крузі.

І світ звичайним став на ока кид:
десь череду ганяли волопаси,
знов гори обступили краєвид
і в нім самотню постать на терасі.

ЗОЛОТИЙ ПОТІЧОК

(Закінчення)

Погідний, лютневий день... Мороз трошки здав свої позиції, в повітрі зрідка пролітають снігові пушинки, і сонечко посилає збідованим і голодним харків'янам свої ще холодні, але вже погні яскравого весняного світла усмішки... В цих усмішках лютневого сонця — передчуття весни, надія на життя, на порягунок... Катруся йде сонячним боком Мироносицького провулка, підставляючи своє виснажене обличчя першим променям весни... Коло одинадцятого номера вона зупиняється і несміло шукає якогось потрібного їй напису або оголошення... В цьому будинку міститься Шевченківська картинна галерея, але ніяких оголошень про прийом золота тут нема... А сусідка ж запевнила її, що саме тут вона продала золотого годинника... Катруся несміло натискає на важкі вхідні двері, несміло заходить... Порожньо... нема нікого... Наверх ведуть гарні, мармурові сходи, і Катруся з німим запитанням в очах іде тими сходами, приглядаючись, чи нема яких оголошень на стінах, але стіни порожні...

Вийшовши на верхній поверх, вона наближається до дверей праворуч — замкнено, до дверей ліворуч — відчинено... Відхиляє двері ліворуч і бачить цілий натовп людей... Увійшовши до середини і придивившись, вона бачить, що ці люди належать до тої самої категорії, що її вона: збідовані, бідно вдягнені, з тавром голоду на виснажених, блідо-жовтих обличчях... Значить, попала добре... Люди стоять чергою, яка заповнює своїми живими закрутинами напівтемний передпокій і прямує до сусідньої кімнати, до якої широко відкрито обидві половинки дверей...

Освоївшись з напівтемним освітленням передпокою, Катруся бачить, що люди здають золото та дорогоцінні речі, і що приймає його присадкуватий, подібний до темного гриба-піддубня пан з ситим, смагливим обличчям. Пан оглядає та оцінює речі за столиком, що стоїть в отворі дверей до сусідньої кімнати...

Ось стара жінка поклала на столик золотого ланцюжка; присадкуватий пан зважив і сказав коротко, мов відрубав: — Тисяча карбованів. Згодні?“ Вона — згодна, тоді пан пропускає її до середини, де відраховує гроші та укладає на вітрину придбану від старої річ... З передпокою добре видно цю виставку-вітрину дорогоцінних речей, бо кімната ясна і має великі вікна... Ось молода, але висохла до стану дошки жінка поклала на стіл сережки з бриліантами... Присадкуватий, подібний до піддубня пан уважно оглядає бриліанти під люпою і з цілковитою категоричністю каже: — Дві тисячі... Згодні? — Ні, — каже жінка: — я вже чула більше... — Слідуюча! — під-

ганяє пан молоденьку дівчинку, яка ще не встигла вийняти свій перстенець з пуделочки...

Черга швидко посувається вперед...

Коли раптомчується на сходах важка хода, німецький гомін, сміх, і в темному передпокой з'являються дві близкучі постаті німецьких офіцерів... Люди, що заповнюють собою темний передпокой, уступаються з дороги, притискаючи один одного, і близкучі офіцери, весело розмовляючи, проходять до кімнати... Присадкуватий пан покидає дівчину з перстенем і поспішає задовольнити вимоги високих гостей... Плинно розмовляючи по-німецьки, він демонструє перед офіцерами наявні дорогоцінності... Офіцери купують перстені персонально для себе... (на це тепер велика мода у німецьких вояків), і присадкуватий пан, не пішодуючи часу і красивих слів, підбирає для них відповідні перстені...

Де ділась його ляконічна категоричність і суворий тон непогрішного судді, з яким він виносить свій вирок, що оцінює даниу річ?... Він воркує, неначе голуб коло голубки, примірюючи перстень на офіцерський палець; його голос бренить ласково-приємно, і йому тепер зовсім не шкода свого дорогоцінного часу... Минає шів-години, а офіцери ще не вибрали... собі перстені... Черга голодних власників золота покірно очікує... Коло Катруся стоїть старенький, висохлий до стаю мощів пан; він дуже балакучий, і від нього Катруся дізнається про те, які тут панують порядки щодо купівлі та продажу дорогоцінностей. Тут дійсно міститься Шевченківська картина галерея, тут дійсно постійна виставка картин, які художники виставляють для огляду та продажу; між іншим, тепер німці є одинокими покупцями таких цінностей, як картини... Але поруч з тим якісь спритні люди влаштували тут виставку купленого від населення золота, бриліантів і взагалі дорогоцінних речей. Зрозуміла річ, що ці товари приваблюють німців більше, ніж картини...

— А чому ж тут так мало німців? — питав Катруся.

— Тому, що тепер не є година для прийому німців. Тут є інші години для прийому золота від населення, а продаж цього золота німцям провадиться в інші години.. Розклад годин є на дверях кімнати, в якій приймається золото. Ось -- подивіться! — оповідає балакучий старий, показуючи на маленький клаптик паперу, що висить на зовнішньому боці розчинених дверей...

— А я шукала якогонебудь оголошення про прийом золота назовні, — каже Катруся.

— Такого оголошення зовні нема і не може бути, зовні є картина галерея ім. Шевченка, а що є всередині — то ви самі бачите, — повчальним тоном роз'яснює Катруся старий...

— Так, я бачу, що є всередині... І між іншим бачу двох німецьких офіцерів, які купують золото в години, призначені для прийому його від населення... — з обуренням каже Катруся: їй так трудно, що так холодно стояти, а сісти нема де...

— Хе хе-хе... — Чи не хочете ви, шанована добродійко, натякнути, що вам таке становище не подобається? — щиро, по-старечому усміхнувся Катрусин співбесідник: — Спробуйте прийти сюди в години, призначені для німців, і вам покажуть на двері, а якщо німці прийдуть у призначені для нас години, то нас покинуть і будуть приймати їх ...

Старенький панок відсуває трошки вбік величезну, замотану в якесь простирано картину, яку він приніс сюди на продаж, і робить Катрусі місце коло стінки:

— Ось обіпрайтесь об стіну, то вам буде легше стояти: ви маєте дуже поганий вигляд... — з нотками співчуття каже старий.

— Дякую, — відповідає йому Катруся і, зайнявши місце під стінкою поруч з картиною, питася: — ви самі казали, що німці значно більше цікавляться золотом та бриліантами, ніж художніми картинами... А ви принесли таку велику картину, а як її не приймуть, то ви мусітимете волочити її пішки додому. Чи маєте ви хоч саночки з собою?

— Цю картину не доведеться мені волочити додому: такий крам німці з руками відригають і дорого платять.

— Якого художника картина? — питася з зацікавленням Катруся.

— Це картина нікому невідомого художника, і зовсім тут не в тому річ... На цій картині намальовані голі жінки, і називається вона „Купальниці“... Тепер зрозуміло?

— Так, зро-зу-мі-ло, — повільно вимовляє Катруся і відчуває, що вона й справді починає вже дещо розуміти...

В передпокою саме в цей час знову зчинився рух: Це люди робили дорогу німецьким офіцерам, які, нарешті, вибрали собі перстені, розплатились і пішли геть.

Знову встановилась черга, і присадкуватий пан знову взявся до своєї роботи, — категоричний, невмолямий і непогрішимий в своїх оцінках, як сам Бог... Треба віддати йому належне: він працював спритно, і черга дуже швидко посувалася вперед...

Ось, нарешті, старий панок поставив на стіл свою картину і театральним жестом зняв з неї покривало... Перед очима присутніх з'явились три голі жінки, які купались у річці. Одна була по пояс у воді, а дві інші вигинались у привабливих позах на березі проти сонця. Фоном була розкішна зелена рослинність та дерево на березі річки.

Старий панок з цікавістю спостерігав, яке враження зробить його картина на присадкувального пана, який, охопивши її швидким поглядом, сказав з властивою йому категоричністю:

— Картина піде! Дві тисячі. Згодні?...

Старий панок зневажливо засміявся своїм старечим сміхом і почав загортати свій скарб у простирано...

— Скільки хочете?... — діловито запитав пан.

— П'ять тисяч і ні карбованця менше! — з повною категоричністю заявив старий, рішуче забираючи картину зі стола.

Така рішучість старого, видно, змусила присадкуватого пана піти на уступки:

— Моя пропозиція — коротко сказав він: — ви залишаєте картину в галереї, і я буду її показувати німцям. П'ятсот марок вам ніхто не даст (500 — 5000 карб.), але може мені пощасти продати її за харчі... Прийдете за тиждень, то я вам скажу, скільки і яких саме харчів дають... Якщо картина буде продана, мені 10 відс. комісійних. Згода?

— Згода! — сказав панок, і вони вдарили по руках.

— Слідуєча! — звернувся до Катруся прийомщик... На стіл слухняно ляг старовинний, червоного золота перстень з трьома бриліантами...

В очах присадкуватого прийомника блимнув вогник зацікавлення, і він діловито зважив і оглянув під люпою перстень...

Уважно глянувши на обличчя власнички перстеня і, очевидно, врахувавши крайню нужденість її вигляду, він сказав:

— Дві тисяч. Згодні?

— Ні, — рішуче відповіла Катруся і забрала перстень.

— Дві і пів тисячі. Згодні?

— Ні. — Катруся пішла до виходу.

— Три тисячі! — крикнув їй навздогін прийомщик.

Катруся не повернулася назад... Спускаючись униз сходами, вона зі злою думала: — Ач, як зразу перескочив з двох тисяч на три!!! Ні жодному спекулянтові не дам на собі нажитись! Ні жодному не дам з'їсти того хліба, який належить мені! Я тепер забезпечена іжею на тиждень, і я не полінуюсь обійти всі ювелірні магазини Харкова, аби знайти місце, де мені дадуть найбільшу ціну...

За ців години пізніше Катруся вже стоїть у черзі до ювелірного магазину на Сумській, того самого магазину, на який звертав її увагу доцент В.

Черга людей, які принесли своє золото, спрямована до бічних дверей; через напівтемний коридор люди повільно цосуваються до дверей кімнати, де оцінщик приймає від них золото і тут таки за нього розплачуються... З цієї бічної кімнати золото переносять до магазину, де його продають німцям, які заходять крізь парадні двері з вулиці... Золото тоненьким, але невпинним струмочком втікає крізь бічні двері і таким самим невпинним струмочком витікає крізь парадні двері... В черзі до бічних дверей стоїть і наша Катруся; вона теж примушена додати з свого боку золоту краплину з трьома чистої води сльозами - бриліантами до невпинного струмочка золота, що витікає з кишень голодуючого населення і втікає до кишень німецьких вояків... — „Де є та німка, що носитиме наш родин-

ний скарб?“—гірко думає Катруся, наближаючись до стола оцінщика.. Він—високий, старий і такий самий зарозуміло - категоричний у своїх стосунках з голодуючим населенням, як і присадкуватий, подібний до піддубня пан — прийомщик у Шевченківській Картиній Галереї: він розмовляє з голодними постачальниками золота з підкресленим відтінком своєї над ними вищості: „Ще б—пак! Він і справді персона —гата“, — думає Катруся: — „він же сприяє процесові видобування золота з недр голодуючого населення та перевантаження його до німецьких кишень!... „Почесна“ робота — є чим гордитись!“

Катруся кладе на стіл свій родинний скарб і злобно дивиться на оцінщика, який з свого боку теж кидає на неї оцінюючий погляд... Катруся розуміє, що її збудований вигляд значно знижує оцінку перстня, і насторожено очікує... Ось оцінщик зважив, подивився крізь люпу на бриліанти і каже:—Дві тисячі!—А дві і пів ви не дасте?— злобно питав Катруся... Оцінщик ще раз розглядає бриліанти і вимає гроші, щоб відрахувати дві і пів тисячі... Катруся усміхається і каже:—Подивіться—но уважніше, може Ви й три тисячі дасте...

Оцінщик ображений, він, нарешті, відчув іронію в тоні цієї мізерної клієнтки... але... в той же час йому шкода випустити з своїх рук такий цікавий перстень; він себе стримує і роблено-спокійним, діловим тоном питав:—Скажіть, скільки ви хочете?—П'ять тисяч,—каже Катруся.

— Ну, то бувайте здорові, і носіть його ‘самі!—вже з явною злою каже оцінщик. — Бувайте здорові, — ввічливо - весело відповідає Катруся, забирає перстень і йде геть...

Цобувавши ще в двох ювелірних магазинах на Сумській, Катруся переконалася, що більш, як три тисячі, оцінщики не дають. Було вже пів третьої, Катруся почувала себе голодною, змученою, і тому вирішила йти додому, де вона мала можливість задоволити свій голод купленими вчора харчами та відпочити.

Повільно йшла Сумською, минаючи вкриті снігом простори профспілчанського парку та укладаючи собі плян на завтра: куди піде вона з своїм скарбом завтра?

— Катрусе! Невже це ти? — Висока, кріпко збудована дівчина схопила її, маленьку й худеньку, в свої обійми й міцно розцілуvala в обидві щоки.

— Звідки ти, Насте, взялася? А я ж так хотіла тебе бачити! Я приходила до тебе, але сусідка твоя сказала мені, що ти кудись вибралася... а куди не знати...

— Я й справді вибралась до своєї старої тітки, яка тяжко бідуvala і трохи не вмерла з голоду. Тепер живемо вдвох і якось дамо собі раду... Між іншим, тепер я мешкаю ближче до тебе...

Катруся уважно розглядає товаришку... Настя—студентка того ж таки курсу й факультету, що й Катруся... Її обличчя значно схудло, але воно стало тепер неначе краще, ніж було раніше, коли Настя

виглядала занадто дебелою... І постать стала щупліша -- це теж робить її гарнішою... Якби не ніс „картопелькою“, то Настя була би гарною дівчиною... Вдягнена, як завжди, скромно, з відтінком якоїсь суворости в кольорах і фасоні одягу... Очі світяться бадьорим, молодим блиском...

„Невже ця сувора, чесна й роботяча Настя теж стала коханкою німця? Адже ознак голодування нема!“ Це питання так гостро цікавить Катрусю, що вона цілком одверто (прямо з моста та в воду!) питав:

— З чого ти живеш цих чотири місяці за німців?

— З охотою розкажу тобі, Катрусе,—широ каже Настя:—На початку грудня, щоб не голодувати, я понесла на село свої речі, щоб виміняти їх на харчі; з великими труднощами виміняла собі трохи харчів і ще з більшими труднощами несла їх пішки шістдесят три кілометри назад до Харкова... Ти знаєш, що я фізично дуже кріпка, але з голоду я була стратила свої сили, і тому так далася мені візники ота дорога назад до Харкова з тягарем... На заставі коло Харкова німецькі постові забрали в мене все, що я мала: трохи сала, масла, яєць і, між іншим, чудову живу курку, яку я хотіла тримати, щоб вона яйця несла... Я кричала, плакала, я не хотіла їм це віддати, і вони мене ще й набили добре... Та хіба тільки мене? Те саме зробили з кожним, хто ніс щось цінне. Так повернулась я додому лише з невеликою кількістю картоплі, стративши усі свої країці речі і одержані за них харчі, — голодна, виснажена тяжкою подорожжю та ще й побита... Знову почалось голодування...Хоч я, Катрусе, ніколи не була такою гарною, як ти, але я в той час мала з боку німців немало ганебних для моєї чести пропозицій, які цинізмом своїм обурювали мене і як українку, і як дівчину... ...Я уявляю собі, скільки подібних пропозицій мусіла мати ти! Саме в той час моя тітка, яка жила самітньо і, як ти знаєш, окремо від мене, тяжко голодувала і лежала вже опухла... Я перебралась до неї, хоч я в той час сама ще не знала, яким способом я буду її й себе рятувати... Просто я подумала, що в такій крайній біді треба нам, родичкам, укупі бути... Одного разу, зовсім випадково якийсь забруканій німецький солдатисько спитав мене на вулиці, чи не знаю я, хто міг би йому за хліб білизну виірати. Він тримав у руках брудну білизну і німецький хліб. Я сказала, що я виіру... і дійсно виірала, хоч була та білизна така вошива, брудна й вонюча, що сморід від неї душу вивертав. З тої пори, Катрусе, почалась моя нова кар'єра — прачки для німецьких конюхів... Так, саме для конюхів, бо той забруканій солдатисько виявився конюхом, і тепер усі його товариші-конюхи мені білизну носять. Вони з мене задоволені, а я з них теж. Ти знаєш, я переконалась, що прості німецькі солдати мають в собі трохи серця, трохи людяності: інколи вони здібні навіть відчувати жаль до нас, голодуючих... А вже всякі фельдфеблі, унте-

ри, а тим більше офіцери дивляться на нас, як на бидло, і чим більше того бидла здохне, тим краще... Щоб закінчiti тобi про себе, скажу тобi, що, перучи білизну, я врятувала вiд голодної смертi тiтку, і тепер ми вкушi ґаздусмо: вона робить усю хатню роботу, а я перу... Я дуже крiпка фiзично, і пе дає менi можливiсть справлятися з такою тяжкою роботою. ...Я не тiльки перу: я сама ношу на плечах дерево, яке видовбую з-пiд руiн збомбардованих будинкiв, сама це дерево пiляю, рубаю... Ти знаєш, якби я жила сама, я боялась би пускати солдатiв у свою хату (адже мусять вони прийти до мене забрати чисту бiлизну i вiддати брудну), але наявнiсть у моїй хатi старенької жiнки охороняє мене вiд можливої агресiї з боку моїх клiєнтiв-конюхiв...

Настя смiється, показуючи великi, крiпкi зуби... ЇЇ носик „картопелькою“ морiциться вiд смiху, а великi карi очi свiтяться вогником задовolenня з своєї перемоги над труднощами життя...

— Який-же ти молодець! — з захопленням каже Катруся. — Як я тiшуся, що ти не стала на ганебний шлях продажу свого тiла нiмцям! А чи не знаєш, як живе Дарочка? Але ранiш ходiм сядемо на лавочцi, бо менi щось слабо, і я не можу вже нi йти, нi стояти...

Обидвi товаришки розмовляли, стоячи коло профспiлчанського парку; тепер вони заходять до середини i сiдають на лавочцi, з якої Настя хазайновито змела снiг.

— Ти питаєш про Дарочку? Бачила її тиждень тому на вулицi так само випадково, як оде тебе... Дарочка носить зачiску з льоконами до плечей, має гарний вигляд i по два перстенi на кожнiй руцi... Побачивши мене, спитала, як я живу... Кажу їй, що перу конюхам бiлизну, а вона скривила свої фарбованi губенята й каже: „Бiдна, бiдна ти, Насте! А я живу дуже добре... Нiмцi носять менi консерви, ковбасу, бiлiй хлiб, шоколяду... панчiшки-павутинки... i навiть... оцi перстенi, якi ти бачиш на моїх руках, — це теж нiмецькi подарунки!“ Дарочка так пiшалася тими нiмецькими подарунками, що менi гiдко стало її слухати... А ти знаєш, яка я одверта. Я не витримала й кажу їй так: „Бiдна, бiдна ти, Дарко! Ти сама не вiдчуваєш, як низько ти впала, якою ганьбою ти свою голову вкрила!... Ти пишаєшся нiмецькими подарунками, а менi соромно тебе слухати, я червонiю за тебе, як за українку i як за дiвчину, що стала на тaкий мерзений шлях... Цiкаво знати, за що тобi нiмцi такi цiннi подарунки носять? Може за те, що ти дуже мудра? Може за те, що ти саме Даркою, а не Настею називаєшся?“ Отак я її вибештала. Вона спалахнула вогнем (видно не зовсiм ще себе стратила!) i пiшла вiд мене геть мовчки, а я ще встигла їй павзогiн крикнути: „Схаменися, Дарко!“

— Який ти молодець, що ти її так вибештала! — ще бiльш захоплено каже Катруся, — я не даром тебе бiльш усiх дiвчат на нашiм курсi любила! А тепер ще й крiпше люблю! А як живе Оля?

Настя в цей час щось дістас з своєї торбинки, щось розмотує і повільно перепитує: — Оля? Котра це Оля? Ага, Оля Чміль... Вона перекладачкою влаштувалась.

Настя тримає великий шматок німецького хліба, зложений узвес і всередині намазаний маслом; вона розламує його на дві нерівні половинки і, подаючи більшу Катрусі, з широю простотою каже: — На, підкріпись, Катрусе! Он яка ти страшна виглядаєш! Якби не твої брови шнурочком, що впадають кожному в око, я б тебе не впізнала!

Катруся бере хліб і хоче від нього відламати для себе лише маленький кусочек... Настя широко ображена: — Це ще що за фокуси? Іж усе! Цей хліб і масло зароблені тяжкою, але чесною працею прачки, і мені дуже мило тебе ним погостити!

Кілька хвилин вони обидві поважно й зовсім мовччи ідять хліб з маслом, і Катрусі мимоволі пригадується інший кусок хліба з маслом (та ще й з ковбасою!), яким гостила її Галя, і який був придбаний найбільш ганебним пониженням жінки, який був платою Фріца за Галине тіло ...

— Ну, тепер ні слова більше про наших товаришок - студенток, тепер я слухаю твою доіовідь про себе, хоча вже самий вигляд твій говорить мені про те, що ти не пішла ганебним шляхом, хоч пропозицій мала, напевно, багато!

Катруся оповідає про все: про Василя, який ще й досі не повернувся, про дане йому слово, про вагітність, про голод, про доцента В. і про перстень... Вона втішена, що може, нарешті, полегшити свою, змучену довгою самотністю душу, а Настя слухає, і в її великих карих очах — жаль, співчуття, шире бажання допомогти...

Ось в руках Насті опинився перстень високоякісного золота з трьома бриліантами, якого вона уважно розглядає, і каже: — І якаки небудь німка має цей скарб на своїй руці носити! Тримайся, Катрусе! Задешево не продавай! І не давай спекулянтам нажитись на твоїй біді! Коли з'їси тих тисячу карбованців, що дав тобі доцент, тоді приходь до мене: одну боханку хліба на тиждень та трошки масла для Тарасика ти від мене завжди дістанеш (Катруся вже встигла сказати, що вона конче родить сина, і що ім'я його має бути Тарасик і ніяк не інакше). Відкинь фальшиву соромливість! Ми — свої люди, і мусимо одно другому в біді допомагати! Сьогодні ти в біді, а завтра можу опинитись у ще гіршій біді я... Ми — молоді, і перед нами стелиться довгий шлях у невідоме майбутнє... Навіть якби ти заборжилась мені, то ще знайдеш нагоду мені той борг повернути, а як не мені, то віддаси його якісь іншій нашій людині, яка опиниться в біді... Отже, запиши собі мою адресу і приходь раз на тиждень но хліб і масло... Я кріпка. Мені нічого не станеться, якщо я кожного тижня зайвих 10 штук солдатської білизни виперу!

Ця пропозиція Насті сказана так просто і широко, що Катруся

відчуває свою душу загрітою, і їй уже не так страшно дивитися в майбутнє... Певна річ, вона постарається вийти з тяжкого становища власними силами, але на крайній випадок—пропозиція Насті забезпечує тимчасовий порятунок... Вона стискає велику Настину руку і каже потиху лише одно слово: „Спасибі!“

Вийшовши з парку, товаришки розійшлися в протилежних напрямках: Настя до центру, а Катруся—догори Сумською, а потім через Мироносицький провулок—додому...

Проходячи мимо Шевченківської Картиної Галереї, Катруся з цікавістю розвіглядає блискучих німецьких офіцерів, які весело розмовляючи, стоять на ганку... Ось під'їхало особове німецьке авто, з якого вийшов німецький генерал в супроводі двох офіцерів; всі троє зникли за важкими парадними дверима галереї... Можна собі уявити, яким ніжним голубом буде тепер воркувати присадкуватий, подібний до піддубня пан-оцінщик, як він, не шкодуючи красних слів і часу, буде запобігати перед німецьким генералом...

А може німецькому генералові сподобається картина незнаного художника „Купальниці“? Хто - зна... Це якраз години для прийому німців... Це саме ті години, коли золотий струмочок, прикрашений чистими слізами бриліантів, витягає з Картиної Галереї імені Шевченка до німецьких кишень, а звідти він потече до Німеччини, до Райху...

Минуло кілька днів... Катруся встигла за цей час побувати у всіх ювелірних та комісійних магазинах Харкова.(До речі, в той час у Харкові ніяких інших магазинів або крамниць не було).

Всі вони були на один манір, скрізь панували ті самі порядки, скрізь були горді й величаво-категоричні у своїх стосунках з населенням оцінщики... Кожний з цих магазинів був маленьким джерелом, що постачало німцям золото. Так само джерелом постачання золота була так звана „чорна біржа“, що містилась на розі Павлівського й Миколаївського майданів, де скуповували золото не лише спекулянти для німців, але й самі німці безпосередньо від населення... Катруся побуvalа й тут, але скарбу свого так і не продала, лише добре визначила його ціну: більше, як три і пів тисячі їй ніхто не давав... Відвідавши всі пункти офіційного скуповування золота, вона зробила собі певну уяву про те, яким чином голодуюче населення Харкова постачає німцям золото...

Катрусі здавалось, ніби вона бачить, як золоті струмочки з яскравими краплинами чистих бриліантів на своїм блискучо-жовтім тлі витікають з кожного ювелірного магазина і, з'єднуючись докупи, утворюють золотий потічок, який спрямований з голодного Харкова до німецького Райху. І кожне голодуюче місто України є джерелом по-

дібного потічка... А Україна—голодна, зруйнована, спустошена і знищена війною Україна—здавалася Катрусі високою-високою горою, з якої бурхливо стікають золоті потічки, падаючи з стрімкої висоти вниз...

Вони з'єднуються у дальшій своїй течії докупи і бурхливою, повноводною річкою вливаються до Німеччини... Вода в тій річці бліскучо-жовта, і миготять у ній і грають прозоро-ясним бліском різної величини сліпучі краплини—то сльози наших замучених голодом і зліднями людей...

Катруся відчувала конечну потребу зробити доцентові В. докладну інформацію про свої подорожування по всіх ювелірних магазинах Харкова...

Доцент щойно закінчив прийом хворих, і вони тепер удвох зруочно сиділи за його письмовим столом... Вислухав дуже уважно й мовчки дістав з бічної кишені якийсь клаптик паперу, якого поклав перед Катрусині очі.

— Що це таке?

— Це — адреса одної дами, яка скуповує найкращі, найдорожчі цінності для високих німецьких достойників і розплачуються пшеничною мукою, цукром і навіть... шпеком... Це — крупна спекулятивна риба, яка для стосунків з населенням має цілий штат дрібніших спекулянтів... Вона дуже успішно конкурує з магазинами, бо оплачує цінності трошки щедріше, враховуючи художність виконання, рідкість, старовинність і таке інше... Саме тому до неї стікаються найбільш цікаві раритети, якими вона постачає німецьку військову сметанку.

— У вас адреса „крупної спекулятивної риби“ та ще до того така детальна про неї поінформованість? Це ... зовсім не пов’язується з вашими науковими інтересами і... з вашою органічною відразою до спекулянтів...

— Хм... Як би вам сказати, Катрусе? До проблеми голоду така дама деяке відношення має... Але... не в тім річ... Просто я дістав цю адресу для вас від одного спекулянта, який є її агентом, а моїм пацієнтом... Підіть до неї з вашим скарбом сьогодні ж таки... зараз...

— Добре, — каже Катруся, бо вона вже звикла слухатись доцента, і дивиться на адресу...

— Боже, та де ж зовсім недалеко від моєї ломелікання, в районі Пушкінського кладовища! А я й не знала, що в такім близькім сусістві зі мною є таке солідне джерело постачання німецької сметанки золотом... Я зараз же йду до цієї дами...

— Деоб маленьких зауважень, — каже доцент: — Нерше — коли вам відчинить двері служниця, скажете, що ви від Івана Івановича.

Друге—не бійтесь залишити їй вашу цінність на ніч... Вона не пропаде. Саме вечором, коли для нас грішних заборонений вихід на вулицю, до неї сходяться німецькі офіцери для огляду цінностей...

— Дякую за попередження, особливо за останнє, бо якби не ці ваші слова, то я б цій дамі ніколи не залишала б свою цінність на ніч...

— Річ в тім, Катрусе, що ця дама вже так забагатіла на своїх операціях, що скуповує бриліянти навіть персонально для себе... Адже ніхто не знає, скільки платять їй німці, бо ніхто тих німців, окрім неї, ніколи не бачить... А вона платить клієнтові німецькими продуктами, скільки сама вважає за потрібне... Це, бачите, на їхнім спекулянтськім жаргоні називається „заробляти“... Отже, „заробляючи“, вона вас грабує так, як сама хоче, але одверто заграбувати вашу річ — цього вона ніколи не зробить, бо вона занадто солідна спекулятивна фірма і... боялась би скандалу.

— Це все дуже цікаво... — каже Катруся: — і я зараз же йду до цієї дами... Дуже дякую! До побачення!

До побачення, Катрусе! Щасливо!

— Я від Івана Павловича, — каже Катруся чепурно вдягненій служниці, яка зміряла своїм зневажливим поглядом Катрусину мізерну постать з голови до самих ніг.

Служниця звикає кудись праворуч, залишивши Катрусю в передпокії і за хвилину з'являється знову... Вона допомагає Катрусі зняти плащ та капелюшок і ввічливо-стримано каже „Прошу!“, відчиняючи двері праворуч..

В чепурно прибранім кабінеті за елегантним жіночим письмовим столом сидить дама... Дама середніх літ і середньої комплекції... Дама вдягнена в чорну, елегантну сукню; її зачіска пишна і в той же час не кричуща; її вишещене й ніжне обличчя свідчить про вміле й деликатне вживання косметики, її маленькі, красивої форми руки закінчуються ніжно-рожевими нігтиками...

— Прошу поочекати кілька хвилин, — увічливо звертається вона до Катруси, показуючи рукою на крісло, і продовжує розмову з старою жінкою, яка сидить напроти неї, і обличчя якої Катруся не бачить...

— Отже, 160 кілограмів ішеничної муки простого помолу, два кіло цукру і два кіло шпеку, — каже дама, і голос у неї приємний, заворожуючий...

— Ні, я не згодна,^o — каже стара жінка: адже це 37 бриліантів! Я примушена забрати свою цінність назад... — вона простягає руку і бере зі стола якусь річ...

Катруся через її плече бачить шестикутну зірку: — кожний її кут зроблений у вигляді стрілки і має по шість бриліантів, які збільшую-

ються поступово від зовнішнього краю до центра, а всі щість стрілок з'єднані докуши великим, центральним, чудової гри бриліантам...

„Дійсно — 37 бриліантів!“ — робить Катруся нескладий підрахунок і дивиться на зірку, не в силі відрвати свого зачарованого погляду від чудової гри бриліантів...

Але зірка ховається в пуделочко, а пуделочко до торбинки, і стара встає... Це справді дуже стара жінка років 75-ти.

— Мені дуже прикро турбувати Вас ще раз, — з чарівною усмішкою говорить господиня: — але, якщо Вам не трудно, то зайдіть до мене з вашою зіркою позавтра зранку... Я поговорю з ким треба, і може ми ще щось вам добавимо... Ваша остання ціна?

— Два кіло цукру, два кіло шпеку, 200 кілограмів муки і ні грама менше! — каже клієнтка і старечою ходою прямує до передпокою...

— До побачення!

— До побачення позавтра зранку! — мило відповідає господиня і кличе служницю: — Марусе! Допоможіть, пані вдягнутись!

„О, це присмна дама“, — думає, спостерігаючи її, Катруся: — „навіть про неї це замало сказати, що вона — „просто присмна дама“... Вживачи термінології Гоголя, треба сказати, що це дама „присмна у всіх відношеннях“... Недаром німецька військова сметанка саме за її допомогою вимілює найцінніші раритети на пшеничну муку... На пшеничну муку, яка вродилась і виросла на полях України, і яка тепер сконцентрована на склещах постачання німецької армії... Присмна у всіх відношеннях дама вміло спрямовує своїми маленькими ручками щедро оздоблений бриліантами золотий струмочек до кишень німецьких офіцерів, а призначену для постачання німецької армії українську муку на тимчасове задоволення настирливих потреб шлунків голодуючих власників найцінніших раритетів...

— Чому так сувро насуплені ваші чудові бровенята шнурочком, і над чим ви так глибоко задумались? — мило питася Катруся присмна у всіх відношеннях дама і просить її до столу.

Катруся сідає напроти дами і мовчики кладе на стіл перстень з трьома бриліантами. Дама уважно його розглядає крізь люпу, важить і чомусь вдягає на повний пальчик своєї лівої руки. Між іншим, на її повних, красивих руках зовсім нема перстенів, — маленька деталь, яка кинулась Катрусі в очі... Дама довго розглядає свою ліву руку з Катрусиним перстенем на безім'янному повному пальчику...

— Цікавий перстенець! — каже вона: — не ординарний... Скільки за нього хочете?

— А скільки ви дасте?

— Шістнадцять кілограмів пшеничного борошна простого помело, — мило усміхаючись, каже дама.

Катруся пригадує собі, що максимальна ціна, яку Ій давали юве-

ліри була 3.500 карб., що дорівнювало 14 кгр. чорного хліба... Отже 16 кілограмів пшеничної муки — це було вже добре.. Але вона, сана дивуючись з своєї відваги, каже:

— Я хочу 24 кілограми борошна.

— 24 не дасть ніхто! — з милою рішучістю каже дама: — Ви залишите у мене ваш перстенець на одну ніч, а завтра я вам скажу остаточну ціну... Може якомусь офіцерові цей перстенець так сподобається, що він дасть вам більше, як шістнадцять... Побачимо!

— Добре, я прийду завтра зранку — каже Катруся...

— Прошу, приходьте! Тільки не раніше десятої години, — мило усміхається до неї дама і кличе служницю... Авдієнцію закінчено, Катруся виходить до передпокою, а перстенець з трьома бриліянтами так і залишився на пухловому безім'яному пальчику лівої руки приемної у всіх відношеннях дами.

У Катрусі залишилось враження, ніби „крупна спекулятивна риба“ сподобала собі перстенець і навіть вважала би за можливе прикрасити ним свою власну ручку...

Коля наступного ранку в десятій Катруя знову сиділа в затишному кабінеті приемної у всіх відношеннях дами, вона почула з її приемних уст досить приемну для себе ціну: 20 кілограмів муки. Це задовольняло Катрусю, і вона вже готова була сказати своє останнє слово згоди, коли раптом була вражена недбало доданим зауваженням:

— Певна річ, що з того 10 відс., себто 2 кіло, ви маєте заплатити мені за комісію, а 18 кілограмів — Ваші...

Хоч до цього зауваження й додавалась дуже мила усмішка, але Катруся була в глибині душі обурена: „Вона, напевно, купує цей перстень персонально для себе і ще здирає з мене, голодної, два кіло борошна за комісію“.

— „На іхньому спекулянтському жаргоні це називається „заробляти“, — пригадала вона собі слова доцента В...

Глибока, свідома, ще змалечку вихована зневага до спекулянта готова була прорватися назовні необережним словом, але Катруся своєчасно стримала себе і роблено-спокійним тоном сказала:

— Я хочу ще порадитись з моїм старшим родичем... Прошу повернути мені мій перстень! Якщо я буду згодна, то прийду до вас, з вашого дозволу, завтра знову в десятій годині ранку...

Дама повернула перстень і мило запрошуvalа зайти завтра:

— Більше вам ніхто не дасть! — з чарівною рішучістю переконувала вона.

Стемніло... Замучені голodom і зліднями харків'яни сидять, забившись у свої ледве освітлені каганцями, здебільшого неотоплені нори, а вулицями міста ходять лише люди в зелено-синіх уніформах...

Сидить і Катруся у своїй норі... вона варить собі зупу з картопляного лушпиння, якого їй знову пощастило купити у тої ж самої старої баби, в якої купила колись... Зупа з лушпиння кипить і булькає, розповсюджуючи дразнячий запах вареної картоплі, на столі ледве блимає маленький каганець, а Катруся сидить на ослюнчику проти своєї пічечки і, підкладаючи малесенькі, ніби для ляльок зроблені поління, думає:

„З помешкання цієї милой дами витікає таємний, але багатий своїм змістом струмочок... Напевно у Харкові є ще подібні таємні джерела, які збагачують собою великий золотий потічок, сирямований з голодного Харкова до німецького Райху...

Мабуть, доведеться й мені додати з свого боку золоту краплину саме до того таємного струмочка, що витікає з помешкання милой дами...

А може... Хто зна? Може мій перстенець залишиться в її помешканні і прилипне до її повного пальчика! — і Катруся твердо вирішує завтра в десятій занести перстень. — „Адже більше, як 18 кіло муки дійсно ніхто не дастъ!“ Різкий стукт у двері примушує Катрушу встати від печі.

— Пані Катруся! Відчиніть! До вас німець прийшов! — чує вона знайомий голос сусідки... В цім голосі бренить здивування і задоволення, що, нарешті, й до цієї недоторканої Катрусі німець прийшов...

— До мене... німець?! — питає до краю здивована Катруся і відчиняє двері... А на порозі й справді стоїть величезний, дебелій німець.

— Добрий вечір, пані! — каже він по-німецькому й рішуче переступає поріг Катрусиної хати...

Катруся розгублено відступає назад і широко-розкритими очима розглядає його простацьке, грубе обличчя та дебелу постать...

Задоволена такою пікантною подією, сусідка просовує свого носа до кімнати і неприємно - солодким голосом питає: — Може вам лямпочку позичити? Адже незручно такого гостя при каганці приймати!

— Ні, дякую! — злоно відповідає їй Катруся і замикає двері.

— Ви, напевно, помилились, пане! — звертається вона до німця: Ви попали не на ту адресу... Кого ви потребуєте бачити?

Німець ламано вимовляє її прізвище...

— Сідайте! — з трудом видушує з себе Катруся...

Німець сів.

— Що Ви потребуєте?

Німець лізе за пазуху, виймає клапоть паперу і подає його Катрусі.

Нахилившись над каганцем, Катруся з напруженням і хвилюванням починає читати.

„Катрусько! Цей дебелій німчесько є старшим конюхом. Він дістав від своєї нареченої замовлення купити їй золотий перстень

неодмінно з бриліантами... Він уже давно такого шукає і не може знайти. Здери з нього, чорта, яко мога більше!... (Не бійся, я можу писати, що хочу, він же все одно моєї записки не прочитає!). На всякий випадок пишу тобі, що він може заплатити вісняними оплатками (Гаферфльокен) та пшеницею. Він це одержує в певній кількості для коней,* але, як старший конюх, він може це дати не коням, а тобі... Питай не менше, як 2 відра пшениці та 2 відра Гаферфльокен... Думаю, що він би міг тобі щодня приносити порцю зупи (якийсь час), бо його камарад працює поваром і може йому щодня трошки більше наливати. Я й камарадові тому перу, і їхні взаємні стосунки мені відомі... Пишу тобі так детально, бо боюсь, що ти, моя маленька, щось неодмінно прогавиш і задешево продаси перстень. Твоя Настя.

P. S. Його кухня недалеко від твого мешкання, отже він може тобі щодня трошки зупи заносити... Це йому майже по дорозі.

Тримайсь, Катрусько, кріпко! Пам'ятай, чим більше здереш, тим краще для твого Тарасика буде..."

Катруся, прочитавши записку, з цікавістю розглядає грубе, ніби розрепане обличчя старшого конюха: вона вже цілком оволоділа собою... Ось який сватач до її родинного скарбу прийшов!

Солдатисько просить показати перстень... Катруся ставить пуделочко коло каганця і стежить за рухами та обличчям гостя...

Він з великими труднощами розкриває малесеньке пуделочко і ставить перстень на долоню своєї правої руки... Він довго-довго дивиться, а каганець, Катрусин спільник, блимає, і під впливом того близяння особливо приманливо грають, таємничо - мінливо миготять бриліанти... вони покоряють примітивне конюхове серце, і він, навіть не ховаючи свого захоплення, хрипко говорить:

— Ден Рінг кауфе іх! — і брудний, з чорним нігтем, палець лівої руки показує на його дебелі, широкі груди. Цей палець ніби має переконати Катруся, що саме він, а не хтось інший, купить цей перстень...

Він каже, що завтра вони мусять удвох піти до ювеліра, який має йому, старшому конюхові, підтвердити, що ці бриліанти — правдиві, і тоді він купує... О, він має чим заплатити, нехай Катруся не звертає уваги на те, що він конюх...

— Прошу, хоч до десяти ювелірів, — усміхаючись, каже Катруся і пропонує піти до ювелірів укупі з Настею...

Старший конюх згоден:—О, Нашта іштайн ґутес Медхен!

Умовившись з старшим конюхом, що завтра в десятій він укупі з Настею чекатиме на неї коло ювелірного магазину на Миколаївсь-

*) В той час через відсутність вівса, коні, які обслуговували німецьке військо в Харкові, іли замість вівса — високої якості українську пшеницю.

кому майдані, Катруся ховає свій скарб у пуделочко, а німець каже „Гуте Нахт“ і йде геть...

Катруся супроводжує його коридором, щоб зачинити за ним вхідні двері... Зацікавлена незвичайною подією сусідка висовує свого носа з дверей і солодко питася: — Вже так скоро Ваш гість іде геть?

— Як бачите! — відрубує Катруся.

На другий день, переконавшись у трьох ювелірів, що бриліянти — правдиві, старший конюх захоплено й гордо оголосив Катрусі та Насті свою волю: цей перстень купує саме він і ніхто інший!

Всі твоє пішли до Катрусиного чомешкання, і втрьох почали обговорювати найтрудніше питання ціни за перстень...

Конюх чув, що ювелір оцінював перстень на 3500 карбованців, це зробило на нього враження великої цифри, а у співвідношенні цін він, як видно, не дуже — то добре розбирався...

Настя відігравала в цім торзі велику роль. Вона дуже вміло поводила себе, як безсторонній судя, але весь час гнала воду на Катрусин млин... В наслідок двохгодинних переговорів було досягнуто згоди ось на чому:

Старший конюх повинен дати Катрусі два відра пшениці та два відра вівсяніх оплаток (Гаферфльокен); цілий місяць він має щодня приносити їй порцію їхньої солдатської зупи і кусочек хліба, не менш, як 10 дека... Перстень буде зберігатись у Насті, і вона його віддасть старшому конюхові лише через місяць, коли Катруся й засвідчить, що все, згідно з умовою, одержано... Перше відро пшениці старший конюх обіцяв принести сьогодні ж таки ввечері.

Катруся ледве стримувала свою буйну радість... а коли дебела постать старшого конюха зникла за дверима, вона кинулася на Настю, повалила її на ліжко, тряслася-тормосила, щілавала її в обличчя, волосся, плечі... І навіть Настин носик „картопелькою“ дістав кілька шалених поцілунків...

— Тихше, тихше, благаю Тебе! Навіжена! Ти можеш пошкодити своєму Тарасикові! — говорила їй розиростерта на ліжку Настя, а сама теж щасливо усміхалася...

Минали дні за дніми... Катруся поділилась своєю радістю з доктором і дісталася від нього низку корисних порад щодо відживлювання себе одержаними від німця харчами... Старший конюх додержав слова і відразу приніс їй велике (кінське) відро чудової пшениці, а за кілька днів відро вівсяніх оплаток. Щодня в першій годині він стукає у її віконце, а коли Катруся вибігала на ганок, він наливав густу солдатську зупу в її посудинку і давав їй кусничок хліба

Катруся віджила, зникли опухі на ступнях ніг та під очима, обличчя її набирало з кожним днем кращого, більш життєвого вигляду.

ляду... Був початок березня, і минуло вже п'ять місяців її вагітності. Коли вона чула в собі Тарасиків рух, вона робилась поважно-серйозною, спрямованою саме до цього ледве - чутного, ніжного руху, і сама собі відзначала: „Тепер він порушив ручками (або ніжками)..." Тоскно і безнадійно щеміло її серце за Василем... Коли зникли муки голоду, гостріше давали себе чути муки душі...

Одного разу ввечері, коли вона йла зварену з вівсяних оплаток кашу, до її кімнати постукав Герр Ганс (так звали старшого конюха): він приніс, згідно з умовою, друге відро пшениці...

Катруся спорожнила відро і запросила гостя сісти...

— Знаєте, Герр Ганс, я вже давно цікавлюся, як виглядає Ваша наречена... Чи не маєте ви часом її фотографії? — запитала Катруся.

Ганс не заставив себе просити двічі, охоче поліз до бічної кішені й дістав фотографію...

Катруся з цікавістю розглядала при свіtlі каганця дебелу, незграбну дівчину в грубим, тваринним обличчям і квадратовим (без жодного натяку на талію) тілом...

„Справжній штурпак!“ — подумала вона, а голосно похвалила, що дуже гарна...

„Ось та особа, яка носитиме на своїм пальці наш родинний скарб!“ Хотілось плакати, хотілося кричати з розпуки: чому має бути саме так?!?

— А скажіть, будь ласка, Гер Ганс, — запитала вона, повертаючи старшому конюхові фотографію: — Адже скоро вже ви одержите перстень... Яким способом пішлете ви його вашій нареченій: це ж така маленька річ, що може легко на пошті пропасті ...

Вона питала роблено - наївно... фактично ж їй хотілось знати, яким способом фактично золотий потічок витікає з голодного Харкова...

— О, дуже просто... Я посылатиму золотий перстень вже не перший раз і знаю, як це робиться, — гордо відповів старший конюх:

— У Харкові (як і в кожнім місті) є така німецька установа, яка займається відправкою золота до Райху. Я з'являюсь туди з цінністю, яку хочу переслати додому... Я заповнюю спеціальний супровідний блянк з точною адресою моєї нареченої... В моїй присутності мою цінність запаковують до спеціального пуделочка, яке мусить мати на собі той самий номер, що супровідний блянк. Коли таких пуделочок набереться багато, їх сортують за принципом міст Німеччини, до яких вони заадресовані: скажемо ті, що йдуть до Ляйпцигу, складаються компактно до великого більшого пуделка, що матиме спрямовання на Ляйпциг. Такі більші пуделка з золотом, з яких кожне заадресовано до певного міста, перевозяться до Німеччини під особливою охороною, а там уже розподіляються по містах, а в містах за адресами...

— Отже, ви цілком гарантовані, що ваша наречена одержить перстень?... — питася Катруся.

— Цілком гарантований. Я вже написав їй про перстень, і вона його очікує... Тепер наступною моєю купівлею будуть два шлюбні перстені. Якщо хто з ваших знайомих має масивні шлюбні перстені, то я їх можу купити...

— Добре, я спитаюся, — спокійно відповідає Катруся, а сама думає: „Чому б і ні?! Адже мій родинний скарб тобі прийшовся зовсім даром: ти вкрав від комей чотири відра корму, а солдатської зупи тобі наливає зайвий полоник твій камарад - кухар... Або... хто-зна? Не виключена й також можливість, що ти мені щодня приносиш свої та товарищів нелояйки!“

БОРИС ОЛЕКСАНДРІВ

ПІСЛЯ НОКТЮРНУ

Тихо-тихо урвала... Кінець!
І душа занімла, мов кремінь.
На столі догорів каганець
І зімкнулася хвилею темінь ...

Одинока прийшла до вікна
І в далекому гомоні дзвонів
Приглядалася довго, сумна,
Як у сутіні вечір холонув...

Десь мереживо ткала зоря,
Наче звабою тайни манила.
А далеко - далеко — моря
І на обріях — білі вітрила...

Я відпливу вдалеку Аргентину,
Де зорі не такі, як тут.
Он корабель чека. Пливи в чужину,
Коли життя загнало в кут!

У грудях якось порожньо і гірко.
Що ж? Дальні друзі не прийдуть!
А як же ти, моя ласкова зірко,
Чи побажаєш добру путь?

Хай в чужині я часом душу втішу,
Як пригадаю світлий край.
Там я знайду на небі найяснішу
І назову ї... вгадай?

КОЛОСКИ

(Оповідання)

„Суди, Господи, тих,
що зближають мене ...“

(Псалом 35).

Суддя нервово стукнув кулаком по столі.

— Востаннє питаю вас, громадянко: розтягали ви народне добро?!

Мовчала. Бліде обличчя ставало байдужо-кам'яне. На западених щоках не здригнув ні один м'яз, не зацвіла кров'ю ні одна клітинка.

Понуро мовчала.

— Розтягали? Га?!

Уста Маріянни легенько заворушились.

— Крали народний хліб?

— Ні... —тихо впало на судовий стіл.

— Ні? А свідки ж бачили!

— Я тільки колоски збирала... На вижатому, на стерні... У мене діти...

— Збирали?

— Збирала...

Знову замовкла і тупо дивилася в одну точку понад головою судді.

Запала коротка павза.

На столі шелестів папір і подратовано поскрипувало перо.

Заля напружено чекала. Чекала на вислід, хоч він уже й так був майже кожному відомий: його можна було вичути з різкого шелесту паперу, з судорожного здригування пера і з нервових стрибків пальців, які те перо стискали. Проте, зори кількох десятків із присутніх пильно стожили за кожним найдрібнішим рухом судді та хвилинами дояниливо спочивали на спокійно-кам'яній постаті Маріянни.

Іван Петрович непомітно сидів під стіною і тихцем зиркав поміж голови публіки на обвинувачену. Її спокій, повага і витриманість будили в його душі ще більше співчуття до неї. Жаль було цієї виснаженої, голодної жінки. І діток лишила вдома. І вони голодні... Голодні діти чекають матері. І вона чекає... Чекає на покарання. Він — колишній суддя, а пізніше адвокат — знає, здогадується, на яке покарання заслуговує по сучасному закону збиральниця колосків...

Тихо зітхнув.

Коли б він мав змогу виступити зараз на її захист! Виступити і свободно заговорити про цю людину, проаналізувати її душу, заглянути в її серце і розкрити в ньому все, чим воно в цій хвилині наливається. Змалювати картину зліденної життя і прозвести перед столом у пластичних образах обіданих, голодних дітей, для яких вона цей злочин учинила. Ех! Коли б...

Суддя підвів голову. Обкинув свердлючим поглядом публіку, гостро змірив Маріянну і почав читати присуд. окремі слова і речення наголошував з притиском, злобу свою випромінюючи в залю щілинами невеличких сірих очей.

Іван Петрович уважно прислухався.

Суддя читав.

Уже сухо прозвучали особові дані обвинуваченої, кваліфікація вчинку. Уже покликується на законну підставу і ось + ось наступить суттєва частина...

Голос судді забарвлюється гнівом.

На залю важко падають слова:

— ... і Маріянну Степанівну Сидоренко визнати винною в розтяганні народного хліба та засудити її...

Іван Петрович стримує віддих.

— ... на п'ять років поправного табору.

У цьому моменті глянуло на себе дві пари очей: одні — повні душі, прихованого жалю і тихого докору, другі — бездушні, скляно-холодні, гнівні і ненависні.

Це зір Маріянни зустрівся з зором судді.

Не благала, не просила, лише докірливо дивилася і мовчала. Але в кутиках її очей збиралися вогкі краплини і росою сідали на вій.

Публіка мовчки розійшлася. Судова заля спорожніла.

Лишилося тільки троє: за столом суддя, перед столом, мов зачоржена, збиральниця колосків, а біля дверей — міліціонер...

II.

Сірі цементові квадратики панель, місто дихало спекою.

Іван Петрович, перетягши навкіс кілька вулиць, тінистим провулком прямував додому. Видовжував крок: хотів якнайшвидше відірватися від сорокатої галасливої юрби, що пливла головними артеріями міста, щоб не чути ні розхрістаного сміху, ні банально-беззмістового гомону.

В душі ніс терпкі почуття: жалю — до людини, сорому — до носіїв нової справедливості. І йому сором. Він також почувався винним у сьогоднішньому присуді, бо й він прихильник сліпої Теміди. Йому до болю важко!

Колоски ...

Валяються на стерні зчорнілі, витрушені колоски. Припали пилом. Пташки погорджують ними. Пташки сдають на свіже колосся, пурхають, витрущують його, перелітають із щебетом на інше, п'яніють від запаху хліба і повітря. Купаються в сонці. І миши підкошують здорове стебло, затягують у нори зерно доДтигле, налите...

Івана Петровича щось давить, гнітить, насовує хмари думок. Терпких, болючих думок. В уяві виринає спокійна постать жінки з блідими, западеними щоками.

Колоски...

П'ять років!

Чоло і сріблясті скроні покриваються великими краплинами поту. Змахує їх обважнілим рухом руки і підсовує на потилицю зношений, вилинялий капелюх.

Іде під тягарем думок.

Когось минув, хтось привітався, хтось наче гукнув услід.

Не оглядається.

Проходить вузьке подвір'я камениці і скрипучими дерев'яними сходами піднімається на третій поверх.

У темному кінці коридора дзенькнув ключ, клацнув несміливо замок, і Іван Петрович зник за дверима.

У відчинене вікно невеличкої кімнатки приємним холодком дихав садок. Унизу, під самим парканом, дрібним намистом червоніли спілі порички, на яблуневих галузках рум'янцем запалювалися яблука. Між зеленовіттям бриніли комахи.

Іван Петрович щодня любив дивитися на цей зелений осгрівець, оточений сірими мурами будинків, але ніколи не відчував тут такої краси, як зараз—у цій хвилині.

Спокій, краса, гармонія... Одвічні, незмінні закони!

Значев'я підвів зір і глянув понад віття дерев ген далеко—аж за місто. Під самий обрій майоріли вижаті поля, де-не-де невиразними пунктіками синіли полукипки. З обріїв також дихало спокоєм. І там гармонія... І небо гармонійно опуклюється над землею, гармонійно спадає поза обрії.

Іван Петрович задумано покивує головою:

—Світ! Чудовий світ! Світ —це одвічна гармонія. А життя? Гм?... Життя—це гра мінливих світлотіней.

Нараз щось обриває шовкову нитку думок. Перед очима стає спокійна постать Маріянни.

Колоски...

Стомлено протирає чоло: намагається щось відсвіжити в своїй пам'яті.

— Колоски, колоски...

Наче пригадує—десь читав. Збиральниця колосків. Так, молода жінка збирала колоски. Де це може бути?

Підходить до старої бібліотечної шахви і, прикладивши палець до вуст, зосереджено думає.

Тъмна перспектива пройдених років. Праця в суді. Посесорійний процес. Підготовлявся до справи. Потребував цитати. Шукав її. Увесь вечір шукав...

Ще коротка хвилина напруженості, і по задуманому обличчю Івана Петровича пробігає промінчик.

Сягнув рукою в кутик шахви, мацнув по поличці і витяг товсту книгу в зношених чорних палітурках.

III.

За вікном горіли зорі, над містом нависала ніч, у садку тихо шепотіли яблуневі листочки.

Минали години.

Іван Петрович, похилившись над невеличким столиком, уважно перелистував книжку. Інколи зупинявся і застигав у похиленій позиції, то знову шелестіли пожовклі листки, знову легенько здригали зморшки на задуманому чолі, знову безшлесно відходили хвилини у вічність.

Раптом зупинився і, здавалося, всією душою прилип до книжки.

Читав. Жадібно читав:

„За тих часів, як правували судді, раз якось був у краю голод. І один чоловік з юдейського Вифлеєма пішов із своєю жінкою та з двома синами своїми жити в край Маобіїв...“

Перед Іваном Петровичем розгорталася книга Рут. А він—немов затратив відчуття простору і часу та уявою полинув у сиву біблійну давнину. Забув про все довкола—навіть не спожив своєї нужданної вечері.

З Юдеї стелиться камениста дорога в родючу Маобію. Дорогою йде довговолосий, сивобородий Єлемелех, за ним—його жінка Ноема і сини. Єлемелех повагом ступає по розжарених камінчиках і глибинами очей зорить синю даль. У правій руці—довгий тростиновий посох.

Стомились.

Відпочивають у тіні придорожніх пальм, споживають засушеній ячмінник з оцетом, зривають свіже пальмове листя, смокочуть і гасять докучливу спрагу.

Ідуть. Віддаляються від рідного краю. Голод жеє їх усе далі і далі.

... Гостинно приймає юдеїв плодюча Маобія: дає їм хліб і солодке козяче молоко. Живуть і голоду не знають, але туга, гніюча туга за рідною землею роз'їдає їх серце і зганяє сон з повік.

У глиняній ліплянці Єлемелеха, що горіховою шкаралупкою

втиснулася між дві пальми, весело гомонять невістки - маобитянки..

Спокійно, тихо пливе життя, розцвітають запашні весни, ї на десяту—Ноємине серце наливається горем. Знову стелиться їй каменистий шлях у край юдейський.

Іде сама: ні чоловіка, ні синів—забрав Єгова.

За нею — дві вдови - невістки.

— Вертайтесь, доні ...

Цілує їх.

Орфа вагається. Але Рут — невблаганна.

— Не силуй мене, мати, вернутись. Куди підеш ти, туди й я піду. Де житимеш ти, там і я житиму. Твій народ буде моїм народом, і твій бог — моїм богом.

І чує Іван Петрович:

Золотистими хвилями співають ячмінні юдейські поля ...

І бачить:

Серед піль — молода, смаглява, чорноволоса Рут. Позад женців. На чужому полі. Збирає колоски. Вусаті ячмінні колоски. Довкола пахне хлібом ...

Радіє Рут.

Згинається, ніжно бере кожний загублений женцями колосок і кладе в пелену. Уже назбирала досить багато.

На поле хтось прийшов. Шле поздоровлення женцям.

— Господар, Бооз...—шепочуть колоски.

Підводиться Рут. Спокійно дивиться великими чорними очима. Але в душі якийсь неспокій... Що він скаже? Вона ж на його полі...

А він про щось говорить з наглядачем. Зиркає на Рут.

— Чия це молодиця?

Наглядач:

— Маобитянка. Прийшла з Ноемою з маобійського краю.

Бооз дає знак рукою.

— Слухай, небого!

Рут здригнулася. Їй лячно.

— Не ходи збирати на інше поле. Будь тут з моїми дівчата-ми. Дивись, де вони жнуть на постаті, та й ходи за ними. Я на-казав хлопцям моїм не чіпати тебе.

Гнучкий стан Рут вигинається в уклоні.

— Як тобі схочеться пити, то йди до посуду та й пий те, що черпають мої хлопці.

Очі Рут горяТЬ вдячністю. Вклоняється до колін доброму Бо-зові. Легенько тримтять уста:

— Єгова хай буде ласкавий до тебе й до поколінь твоїх...

А Бооз до слуг:

— Нехай вона збирає колосся і поміж снопами, і не зоби-жайте її. Та й самі покидайте колосся із снопів, нехай вона збирає на харч, і не сваріть на неї.

Ласково всміхається сонце золотавим промінням, дзвенять ячмінні колоски, пливе симфонія любови...

Рут дивиться Боозові вслід і тихо молиться в душі. Ледь-ледь ворується повні коралові уста. В пелену падають ячмінні колоски...

Іван Петрович підводить голову—зір відривається від книжки. Рябіють пожовклі листки чорними шнурочками літер.

Рут... Сонце... Коралеві уста...

Поволі все зникає, і в уяві лишаються уламки образів. Клатики, шматочки, серпанок туману, далекий шум віків...

Колоски...

В голові Івана Петровича сплітаються думки. Гарячі, розпалені думки.

Маріянна... Рут...

Палаючий тамарисковий кущ, кам'яні скрижалі, коловоротний біг століть...

Закопали кам'яні скрижалі...

Справедливість! Що це справедливість? Зміст чи звук? Чи існує вона, безпристрасна, задумано-мовчазна, з терезами в руках? Любов у її грудях чи помста? Любов?.. Ні! Любов загубилася... Загубилася в туманних просторах віків, через які прямував добрий Бооз, поспішаючи до атомних блискавок.

Закопані скрижалі — загублена любов...

Настирлива думка лазить по мозку:

— Мстива справедливість?... Абсурд! Такої не може бути.

На устах гірка усмішка:

— Справедливість — це невловима відносність...

Спадають обважні повіки, на стомлене обличчя сідає сон.

Сон — хвилинне забуття...

Колоски...

Маріянна, голодні діти...

Діти? Де вони? З якого села Маріянна? Де б довідатись? Ага!.. Секретар суду. Вранці піду, піду до нього. Секретно, тихенько, щоб суддя не зінав.

Заопікуватися дітьми! Неодмінно! Але утримання? Чим годуватиму? Я ж без праці. Може на фабрику? Ні, не дам ради — старий.

Журба снується тінню по обличчі.

Думає.

Довго думає Іван Петрович.

Нараз — в очах веселі вогни. Прийшла чудова думка: в їхньому будинку нема двірника. Він стане двірником. Працюватиме, заробить деяку копійку, дещо продастъ із залишків свого колишнього майна. Не пропадуть діти! Не дастъ їм загинути! Не дастъ...

Наліг грудьми на відкриту книжку, чоло безвладно осунулося на руки, сиве волосся торкнулося стола.

Заснув.

Серце глухо віддавало ритми і гонило свіжу кров по клітинах стомленого мозку. Але душа не могла знайти спокою: борсала-ся скаліченою пташкою, намагаючись розпалити пригашені думки.

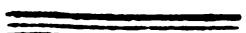
Думки спади. Лише хвилинами щось витискало з грудей здушений шепіт:

— Колосс-ки... колоссс...

За вікном нависала ніч, на столі горіла електрична лампа, по яблуневих листках скапувала роса.

В заламані дахів конав шум автомашини.

Зальцбург, квітень, 1947.

ГАННА ЧЕРІНЬ

А Л Ъ П И

Уже кінчає осінь золото прясти,
І Альпи обгортає біла мла.
Колись про Альпи мріяла я часто...
Тоді, як ще дитиною була.

Тепер мене не радують простори
Зелених лук в осінніх туманах,
А тільки сняться придніпровські гори
І золота пшениця на ланах.

Ці вежі гір, що мчать у небеса,
В снігу—мов гордікрила лебедині,
Усе немиле серцю, як краса
Чужкої і байдужої людини.

ШАЛЬ

Фрайгер фон Тетінген прокинувся, обернувшись до відчиненого вікна і понад темною масою далеких верховіттів побачив клаптик ще сутінково-тъмного неба: джерело дзюркотіло; треміт свіжого повітря проймав твердий вже лист горіха, а з-поза дому кволо й тужно долинав ув'язнений поклик півня.

Надто розбурханий, щоб знов заснути, а заразом такий неспокійний і спраглий руху, що не міг далі тихенько лежати, чоловік підвівся, наслухаючи за жінкою, що спала на другому ліжку: вона дихала спокійно; він тільки невиразно міг бачити її відвернуте обличчя, але серце його бачило її тонкі риси навіть ві-сні освітленими тою силою і радістю, що були їй пригаманні. Радіючи з її міцного сну і заразом з певності, що при найменшому шелесті вона прокинулась більше, поки б він одягався, непомітно вислизнула б, щоб зварити йому каву, він посміхнувся, обережно зсунувся з ліжка, захопив потрібні речі і спромігся беззвучно прокрастися до купальні, де зодягся.

Тоді схопив рушницю і торбу, сунув до кишени жменю сигар та дещо перекусити і покинув з брунатною собакою замчище. У двох, як вежі, високих тополях, що біля воріт, шарудів ранковий вітрець; тонко завмирав марний поклик півня. Бадьоро простував він у ранкову сутінь. Почував себе вільним і свіжим та нетерпеливився, немов аж при кінці світу мав повернутися додому, заразом радіючи, що на сніданок або на обід, а то може аж на вечерю буде знов разом з дружиною і дітьми. Був щасливий і свідомий свого іщаствя. Все досі йшло, як бажало його серце. Юнаком він, згідно з родинною традицією, став гусарським офіцером, правда, не в Австрії, а десь над Райном. Там він,

*) Еміль Штравс народився 1866 р. Пфорцгаймі в Швабії. Перша новеля його „Друг звірин і людей“ появилася 1892 р. в часописі „Freie Bühne“, але відомий став він через книжку „Приятель Гайн“, що вийшла 1898 р. Він прожив 10 років у Бразилії, і спогади про те життя зафіксував у книзі „Людські шляхи“ (Menschenwege, 1899). Того самого року з'явилася драма „Дон Педро“; 1901 оповідання „Енгельвірт“, 1904 „Перехрестя“ (Kreuzungen) з основною темою кохання, 1908 драма „Весілля“, 1909 збірка новель „Ганс і Грета“, остання з тих новель „Мара“ — гармонічний бразилійський сон, містична гра на тему смерть, життя боротьба і туга. Подана тут новеля „Шаль“ (Der Schleier) вийшла 1920 року. Під цим заголовком маємо також збірку новель на різні теми, серед яких найбільша обсягом і цікава новеля „Золотий скорпіон“. Ці останні дві збірки належать

послухавшись голосу серця, одружився, і припала йому найдобірніша жінка — його родові дотока витривалої крові, а його спадкові відповідний доріст посагом. Потому він подавсь на демісю і віддалився у свій родинний куток над озером, щоб загосподарити свій чималенький маєток. Він був гордий з того, що родився у великих достатках і походив від високого роду, і, як людина проста, бачив своє найближче завдання в тому, щоб загосподарити цю маєтність і довести до такого розквіту, щоб не тільки він сам, урядовці його, робітники і робітниці мали з того вигоди, але щоб і кожний сусіда від такого керівництва мав якусь користь. Без його жінки йому вряд чи вдалося би це здійснити. Вона була повна такої чудово - рухливої життєвої сили, що не тільки за десять років подарувала йому шестеро дітей, що пашіли здоров'ям і, ненастально дбавши за них, тримала їх у послуху, не тільки з природньою охотовою входила в усі подробиці широкого господарства, керуючи ним, але так само, як і чоловік її, зналася на сільському господарстві, випещуванні кращих порід скота, на підприємствах і народному господарстві, отож до такої міри чулася панею в домі, що кожної хвилини могла б на себе перебрати все керівництво. Часами її поради і висновки були навіть влучніші, ніж його. Самосвідомість гарної і розумної жінки, яка посідала всі дані, потрібні для її становища в житті і світі, давала їй змогу вільно і легко бути над усім. Отож, досі все йшло гаразд назовні і всередині, йшло вперед. Він це знат, тішився з того і гадав, що то в порядку речей. Він зробив свій вибір, керувавши їм щасливим інстинктом, і добре застосував щодня свій час і свою силу.

Такі думки і чуття снувалися йому, свідомо і несвідомо, у голові і в серці, робили його радісним, упевненим і готовим прийняти все, що принесе йому день. Що не тільки любов доброї жінки, але ще й хист її сильної, меткої волі потрібні були на те, щоб щастя першого спільногого року життя свіжим зберегти ціле десятиліття, щоб обернути його на звичку повсякденну, на чу-

жать до найкращих класичних у німецькій літературі новель. Про них висловився Зергель: „Тут слово, тон, образ, речення і його ритмічна будова та звучання творять одну єдність; у нерозривну єдність зливаються особа та її оточення, її зовнішня постать і внутрішня вартість, таємниця в них і чарівний легіт навколо них, їхня воля і доля. А яка ж мова! Моріц Гайман 1916 р. сказав, що серед сучасників Еміль Штравс пише найліпшою німецькою прозою“. Штравс переважно має нам окремих осіб, видертих із оточення людського, і їхні індивідуальні змагання, бо суспільство в очах його має вартість надто проблематичну. Отже, поодинокі сильні люди, які не закорінені в тому суспільстві, мали б стати репрезентантами і засновувачами нової суспільності.

дову[”] закономірність, якою були схід сонця, зміна ночі і дня—це йому ніколи ще на думку не спадало й те, що жінці це вдалося тільки тому, що вона не лише власним широким і певним життям жила, а ще й ніжне, безпомічне життя повного байдарої снаги чоловіка в собі пережити або подолати спромоглася. Проте він іноді відчував випромінювання тої сили, тої материнськості, що на все була відкрита, яка часто сповивала і його, якої він навіть подекуди шукав, — дарма що часами собі з неї посміхався.

Повільно мандрував він полями, лугами і лісами, потайки стерігав фазанів, як вони гордовито виступали, зайців, як гралися, сарн, як вони, церемонячись, виходили з лісу на поле, паслися і при підозрілому шелесті, сіпнувши ясним задом, стрибками мчали геть. Він здаля дивився, як селяни косили пашу або орали відмежовані поля; обійшовши навколо, придивлявся до цегельні, яку сам побудував, а відчувши голод, скочив у глибке міжгір'я, що його прорив собі струмок крізь мореновий горб, поклав пляшку у холодну воду, сів проти сонця під муром і заходився снідати. Кожне місце пригадувало йому минулі дні старі оповідання про батька і предків. Він думав про майбутнє і про старість, незрозумілу старість, яка, невидима, стояла вдалені і чекала, і про жінку свою, як вона певне сміялася, знайшовши його ліжко порожнім; це ж не вперше виходив він ще поночі, щоб, без мети день проблукавши, не втомленим повернути додому.

По той бік струмка, там, де перед півгодиною зіскочив фрайгер, з гуркотом скотилася брила. „Ач, аж коли надумалась!“ — сказав Тетінген, підвівся і без мети далі пішов лісом. Він знаходив лисички і колпаки і, пам'ятаючи науку батькову на проходках за дитячих літ своїх, він їх, відбираючи, клав у торбинку.

Вузька, проста просіка, травою поросла і майже ногою не торканà, вабила метою, що світила йому вдалені: старий мисливський будиночок стояв там посеред велетенських дерев парку, струмком оточений, поблизу лісового ставка; довший час той

Суспільна тема трактується проте як така в романі „Гола людина“ (1912) і драмі „Вітчизна“ (1923); у 1919 р. з'явилась книжка спогадів „Дзеркало“.

У „Вітчизні“ взято епізод із боротьби Корсіки проти Генуї 1559 р. Автор виправдує війну для вищої мети. Герой його, полковник Сампієро, каже жінці своїй Ванніні: „Мир не є можливий, тому не можемо його хотіти! Можливе шахрайство, можлива зрада, можливі полохливість, приниження, підлota, рабство... і боротьба можлива... боротьба проти цього всього...“

Його гасло: „Ти можеш світ довершеним зробити, довершуючи себе“.

дім був занехаяним, а потім його відремонтувалося. Тетінген підійшов до воріт, що вели на дугасний кам'яний міст. Вони були замкнені, а він не мав ключа. З хвилину постояв перед струмком, що вирив собі глибоке річище, і дивився на той бік. Мовчазно і таємничо вабив дім у зеленому, поволі сковзали тіні вітром ворушеного гиляки туди й сюди в золотому леготі на колони спертого білого фронтонного поля.

Фрайгер не міг подолати хлопачої примхи: скинув торбу і рушницю, наказав собаці лишитися на місці і переліз через високі ворота. Обійшов навколо з усіх сторін замкненого дому, сів, розлігся на широкій кам'яній лаві, закурив сигару і почав придивлятися, як переблискувало листя у високім верховіттю. Нарешті знов переліз через ворота, накинув торбу і ручницю і тою простою дорогою знов прострував у ліс. Він надумав незабаром улаштувати тут мисливське свято.

Опівдні загостив у селі, відтак помандрував далі. Нічого не трапилося, що могло би його вирват из його юнацьких снів і мрій, нічого, що б його втомило або відбило охоту йти далі

Пізно пополудні повернувшись на власну мисливську ділянку, він, згадавши про вечерю, яку має відбути з жінкою, застрілив двох куріпок. Але ж додому його ще не тягло: вабив його горб з тополею, що поривалася високо в небо, він зійшов на гору і побачив внизу озеро з блідо-блакитними і блідо-золотими водами, з білими вітрилами і срібними хвостами рибальських човнів та тихим пасмом лісу, що тягся вздовж другого берега. Отож мусів спуститися в містечко, щоб за келихом вина у ряснодеревій ресторації спостерігати, як поринає сонце по той бік чорного гірського лісу:

Коли простував садком, шукаючи собі місця під муром, що виходив на озеро, його окликнули і він опинився в колі знайомих пань і панів з околиці, що їх гарний день випадково звів тут докупи. Коли він підсажувався, молода графиня Ітендорф, дражнячи, кинула йому через стіл:

„Яка ж величенська здобич висить на вашій мисливській торбині!“

Всі засміялись, і хтось підняв його торбу, на якій мотлялася нещасна пара куріпок з витягнутими шиями.

Тетінген, посміхаючись, відповів графині:

„У вас благословенні очі! Ви бачите те, що не бачить жодна людина“.

Вона, не розуміючи, подивилася на нього великими здивованими очима, злегка знизнула плечима, похитала злегка головою і вгопила в нього запитливий погляд. Тепер він упевнився, що влучно схарактеризував її очі.

„Ваші очі бачать те, що я справді приношу додому. Я пішов куди очі дивляться, може щоб щось застрілити, й уполював день,

який видовищами і зустрічами радував мене від самого світанку аж до цієї хвилини“,—він, вічливо усміхаючись, злегка уклонився.

Вона зашарілась і, немов щоб краще придивитися своєму суббесідникові, укрила його повним, важким поглядом, що зараз же сам у собі затонув.

Тетінген поволі відвів очі вбік.

Час-од-часу дивлячися на неї або понад неї, він почував, як погляд її готовий був зачаклувати його погляд, або спочити в очах його.

Занепокоївшись і по короткім часі прощаючись, він усвідомив, що між її та його очима заланцюжилось променясте павутиння, що його треба було розірвати напруженням волі: очі її яскраво спалахнули, і вона зблідла, стриманим покивом голови відповівши на його прощальне вітання.

Його дорога вела далеко вздовж озера: червоні і блідо-золоті брижі мягко ворушилися і переблискували над темрявою глибинню, а по той бік чорно-синього муру з гірського лісу небо все вище палало вечірньою загравою.

Погляди його сковзали у той сліпучий блиск, нічого як слід не бачучи, він не міг забути зору і сяйних очей графині Ітендорф. Він знов ту дівчину, як знали її всі з його кола, знов, що два роки тому вона перед самим весіллям втратила свого нареченого і жила, як їй подобалось, то на своїй посіlostі над озером, то в подорожах.

Збочивши з узбережної дороги, він пішов під гору межигірною дорогою, що вела додому: через замшілі луги, вузькими стежечками, прямовисними залізними драбинами, вузькими тропами над прірвами, по каменистих виступах, попід навислими скелями дряпався він у гуркоті водопадів крізь сумерки, крізь темряву провалів нагору, ні разу мильно не ступивши, і, нічого не бачучи, широко дивився в якісь очі, першим вогнем запроменілі, зголоднілі за життям і коханням. Чар якийсь вабив його. Досі він думав, що сам володіє тим чаром, і раптом відчув, що власний чар давно вичерпався і загубився. В тих очах почував він усю юність з її обітницями, яка давно, як він тепер усвідомив, по-малу відстаючи, лишилося позад його. У них він відчув можливість, певність удруге знайти шматок безсмертя, усе те надмірне щастя, що вже пригасаючи, ще зоріло йому недавно відблиском своїм, все колись перекуштоване щастя молодості, що ген відлетіло.

Бадьоро, наче мав його наздогнати, йшов він широкими кроками нагору і зі смерком був коло воріт з двома тополями, що в них шарудів вітер. Це шелестіння нагадало йому, як він сьогодні вранці вийшов, як цілий день був веселий, і він, струснувши головою, хотів струснути з себе тужливу сп'янілість і мрійність недавніх годин; повільно попростував він до дому.

Незабаром сидів уже з жінкою за столом та оповідав з усіма подробицями, де був, кого бачив, промовчав тільки про те, як молода графиня Ітендорф зачаклувала його очима своїми. І вперше сталося так, що він по такій мандрівці, замість до півночі сидіти за глеком вина, рано ліг, почуваючи себе стомленим, до ліжка.

„І ми поволі старішаємо!“—мовила жінка і пестливо провела рукою по його щоці.

Досадливе слово протесту вже тримтіло йому на язиці, але він здушив його, промовивши: „Старішаємо?... Це почуття мені влас- тиво чуже. Але людина часами буває й стомлена“.

Наступного дня образ графині і мрія браконєрського щастя спанували його думки. Потому чар поволі зник; та не поринув у забуття, а в упевненість серця, що роздималось по юнаць- кому, і через тиждень по тій мандрівці чар знову виринув і погнав його з рушницею, торбинкою і собакою, нетерпеливого, мов на священні відвідини.

І то був день, коли не справляло радости ні довілля, ні небо, ні сонцем осяяна земля, ані рідно-мила природа не втихомирювала чуття. Він прожогом мчав вперед, сідав спочивати на придорож- ніх каменях, і стовбурах, і мостах, аби швидше минав час, аби за пересуванням тіней стежити, як він минає. Він лежав за мисливським будиночком на мості, що виходив на ставок і, глухо мріючи, спостерігав водяних павуків, як вони, довгими ногами- веслами сковзали, як по склу, або коропів, як вони в глибині, поволі, майже не рухаючись, протискувалися крізь промінням просякнуту воду.

Він знов застрілив двох куріпок і багато раніше, ніж минулого разу, опинився в рестораційному садку над озером. Він під- сів до знайомих панів містечкових, що за звичкою попивали тут вечорами вино, і почав з ними розмову.

По довшім часі з'явилася графиня в синій сукні і з білим ша- лем, пройшла садом, погляди скерувалися на неї. Тетінген, віта- ючи, уклонився. Вона пішла далі і сіла за столик, біжче до озера.

Розмова перейшла на неї. Фрайгера розпитували про неї, він відповідав радо й привітливо, але більше недбало кинутими стріч- ними питаннями і здогадами аніж фактами, і таким способом довідувався від того чи іншого, що про неї говорилося.

Підводячи очі, він бачив, як її постать, дратуючи цікавість, темніла на тлі розлогої, ясної водяної поверхні.

Нарешті він попрощався з панами, накинув торбу й рушницю, взяв собаку на ланцюжок і повільно попрямував до берега.

Проходячи повз неї, привітався і, на її запрошення, сів. Але торбинки не скинув і рушницю, сперту на землю, тримав між коліньми.

Вони розмовляли на випадкові теми. Іноді він так поринав у її споглядання, що, схвильований, міг тільки зникнувшись далі говорити. Усвідомлюючи це, швидко відвідав очі вбік. Тоді покладав собі дивитися на неї холодно й допитливо, бо, крім очей, зовсім ще не зінав її обличчя; та ледве від проділу руся-вого волосся по широкому чолі доходив до майже простих, як шнурочки брів, як уже сторч через них летів у ті блакитні криниці, у срібні пломена її очей, і погляд його ставав безпорадним. Вона сиділа, видимо не схвильована, своєї краси і влади свідома, прожеврена пожаданням і бажанням піддатись, рокована на те, щоб бути пожаданою і переможеною, і чекала, вираз обличчя свого опановуючи, але зміною барв його на позорище безпорадно віддана.

По короткім часі він підвівся, щоб далі йти, і коли хотів поцілувати її руку, вона схопила його долонь і міцно стиснула її.

Він підійшов аж до берега, загубився поглядом у жевріючих у глибині хвилях і бічним виходом вийшов з садка.

Нехотя і розчарований йшов він додому. Так ось воно було, те, про що він дніми мріяв! Сидів, наче б то ніколи ще не кохав, наче ніколи ще не мав жодної жінки в обіймах, сидів, витупивши очі, зникувався і дав щій молодій дівчині обеззброти себе! Скільки юнацької глупоти! Щоправда, треба було стежити, щоб не привертати на себе уваги людської; але замість незначущих слів мусіли бути мовлені слова, що полоняль, обплутують, жаром близкавичним прошивають; замість утішатися своїм маленьким тріумфом, вона мала б сидіти тепер стрясеною, як по землетрусі, боязко - тужливою, як при сонячнім затменні!

Але ж вони сиділи око в око, і що проти того все інше на світі! І знов він віддавався мрії найкращий час свого життя ще раз пережити, але цього разу не несвідомо, як щось само собою зрозуміле, чому ніколи кінця не буде, а усвідомлено, зі щирим жаром і влячністю людини досвідченості, як щось єдине, скороминуще, як здобич, зухвало вкрадену у щасливих богів, у таємниці, під охороною золотої хмари божеської. Він не бачив перепони або небезпеки. Подружнє життя ніколи не наражало його на іспити, кожне щастя і кожну вдачу він приймав, як стверження своїх бажань та інстинктів, отож був він ще молодий, недосвідчений у собі, певний — дитя, що прагнуло щастя, як десять років тому. Коли думки про жінку і шлюб, застерігаючи і докоряючи, підносили голос, він їх проганяв, щоб не псували гри. Він же своїй жінці нічогісінько не відбирав, кохав її сьогодні не менш, як раніше; але що його наново сп'янняло й опановувало, те лежало вже позаду неї. Так воно було, інакше воно бути не могло, і жодне волоконце, жодна крапля в його серці і мозку не хотіла, щоб воно було інакше.

Наступного вівторка він знов подався геть, але вже по обіді. Жінка провела його трохи і, повертаючи, сказала:

„Як піде дощ — бо на те складається — то не турбуйся поспішати додому, заночуй у найближчому готелі; волію це, аніж щобти, мокрий як хлющ, годинами плентався додому“.

„Якось то вже воно буде“, — відказав він і поцілував її руку.

„Так“, — мурмотів він, далі йдучи, — „але ж Геро воліла свого улюбленого мати мокрим, аніж зовсім не мати його!“

І справді, дощ пішов, коли він ввечері йшов до ресторану над озером, і закрите, лискучо - чорне авто спинилося перед домом.

Фрайгер увійшов до великої залі. За якимсь столом грали в карти. У віконній ніші на другому кінці за чаєм сиділа графіня і поміж мокрі, обважнілі дерева дивилася, як холодно хвилювалося сиве озеро.

Тетінген, звільниншися від речей, пішов залею, немов шукаючи собі місця; вона озирнулася на нього, він, вітаючи, підійшов, тоді вона запропонувала сісти побіч.

Обмінявшись кількома ввічливими словами, вони замовкли і подивилися одне одному в вічі поглядом, в якому було стільки радості й сили, що здавалося, не було вже між ними таємниці.

Засміявши хлопчацим сміхом, промурмотав він:

„Я знат, що... Ви тут!“

„Ви знали це?“ — відповіла вона, не зводячи очей з нього і, схиливши голову та знову позираючи на нього, притишено додала:

„Але... що я вчора тут була, і позавчора, і позапозавчора, і в п'ятницю, і в четвер, і в середу, це вам і в думці не миготіло?“

„Ta мабуть миготіло,“ — прошепотів він, сміючись, — „бо й вчора, і позавчора, і позапозавчора, і в п'ятницю, і в четвер, і в середу думки мої тут Вас шукали, — після того, як обшукали все озеро навколо“.

„Які ж гречні думки!... Весь час вони мені передавалися... тому я й знов і знов приходила“.

Відтоді вони вже не стрічалися в садку над озером, а коли бачилися в товаристві, то жодне ні рухом, ні поглядом не зраджувало, що між ними відбулася якась інтимна розмова.

Щоб стрічатися, треба було додержати найглибшої таємниці, графіня нікого не хотіла втягати в довіру:

„Чого жодне око не має бачити, того й чуже серце не має знати!“

Фрайгер що - вівторка ходив на полювання і звичайно не повертається на ніч. Цими ночами вони сходились у тихому, старому мисливському домі, до якого графіня далекою дорогою йшла поночі, полями й лісами, нераз крізь бурю і сніг.

Протягом цього часу подружнє щастя Тетінгенів анічим не затьмарювалось. Якби жінку хтось запитав про її чоловіка, то вона сказала б, що він виявляє більше якоїсь лицарськості, що знайшов ніжний тон того, хто гольдує дамі своїй, тон, який заступив і вправдує тепер буйну наполегливість перших часів кохання, що взагалі став він якимсь дозрілішим і довершенішим, прибравши міцної форми мужеськості.

Одного дня, скоро по тому, як повернувся він з полювання, вона, проходячи мимо, угаділа на його мисливській куртці, що висіла на гаку, якусь лискучу волосинку, що зачепилася за гудзик. Вона зняла її, піднесла до вікна і подумала:

„Невже моє волосся ще таке блискуче? „Мимоволі вона підійшла до дзеркала: ні, її волосся збліяло,—якщо воно, може, колись і мало той блиск. Може, то волосинка одної з дочок; але ж одна була зовсім білява, а дві другі лише трошечки темніші; вона могла бути тільки від старшого хляпця, що ще носив довге волосся, хоч і не таке вже довге, як оце; але коли воно стрижеться, то часами залишиться якась довга волосинка. Вона підійшла до вікна, щоб пустити її за вітром, але пошкодувавши, обмотала навколо мізинця, де вона замерехтіла, як тоненька золота каблучка, а тоді поклала до медальйону та й не думала далі про це.

Минув рік, і знов було літо. Тетінген, вертаючи з полювання, вітався з дітьми і саме нагинається, щоб наймолодшого взяти на руки, коли вона на його комірці знов побачила лискучу золоту волосинку, що через праве плече лягла йому впоперек спини. Раптовий переляк пройняв її,—не підозра, а неймовірна певність.

Маскуючись усміхом, вона стояла й дивилася, як він цілував її дітей.

Негайно вона собі поклала потайки збегнути таємницю.

Пішла сходами вгору за своїм чоловіком, похитуючись, незграбно, з ока не випускаючи волосинки, щоб не згубити її. В його кімнаті непомітно зняла її з куртки й лишила самого перевдягатись.

У своїй кімнаті намотала волосинку, що була багато довша за першу, на мізинець, взяла й потерла тоді блискучо-золоту каблучку між великим та указовим пальцем і понюхала: це не була волосинка дитяча. То було запашне волосся жінки. Вона витягла забутий медальйон і пересвідчилася, що обидві волосинки одного походження; поклавши цю нову до старої, сховала медальйон на ключ.

Сіла, затулила очі долонню і перебрала в умі всіх знайомих пань: було кілька таких, що мали подібне волосся; але вона пручалася фальшиво когось запідозрити і сказала собі, що волосинка могла бути і від незнайомої,—навіть, що Фрейгер міг її обидва рази невинним способом підхопити,—отож мусіла про

всяк випадок діяти обрежно і таємно, нечутними кроками зближаючись до мети.

Дальшого відрочення справи не терпіло її мордоване серце, та й сама вже потреба чистих стосунків. Отож вона через кілька хвилин здивувала свого чоловіка бажанням наступної неділі запросити на вечір велике товариство. Коли ж він пробував був заперечити, бо час на те надто короткий, вона так уперто домагалася права хоч раз здійснити свою примху, що він, посміхаючись, поступився. На цьому вона зискувала те, що нагальні готовання до вечірки не лишили їй часу віддаватися роздумам, відразі і болю своєму.

На вечірці, на яку вони обдумано розіслали запрошення як мога ширшому колу знайомих, вона ненастально спостерігала свого чоловіка, як він поводився з панями і панами, бадала міну кожного гостя, кожного слуги; та не могла помітити у фрайгері жодної тривоги, жодного залицяння чи уникання когось, жодних якій-небудь дамі скоса кинутих поглядів, жодного збентеження або особливої люб'язності до когось із панів, даремно шукала вона в очах тих, що навколо були, отого співзнавчого, багливого погляду, отої потаємої цікавости, отої свідомо - співчутливої співучасті, — по цілім дні найнапруженішого спостерігання і нервового перескакування з одного обличчя на друге вона заплющила очі, не знайшовши ані найменшого приводу до підозри, не позбувшися проте принижуючого почуття, що та, яку вона шукала, була присутня,—заплющила очі, та спати не могла. Численні обличчя, що їх вона бачила, мов похід машкар, тіснилися в її передратованому, отруєному мозку,—всі такі самі сліпі й обдурені, як вона.

Якщо чоловік її мав коханку — а більше вона в тому не сумнівалася—то ніхто про це не зінав, то для всієї рідні, всіх приятелів, ба для всієї людности то була таємниця, що про неї ніхто й не догадувався. Їй моторошно ставало на думку про спокійно-легковажну жорстокість, про лицемірну певність чоловіка, якого вона так давно знала і знала іншим; але ж дивно: якщо він на цьому втрачав, то заразом і вигравав. Цей сміливий і, як не як, шляхетний спосіб кохання майже збуджував у ній гордоші, так ніби вона сама була об'єктом його, і збуджував ревнощі, що не є вона ним. Її біль майже без сліду згорав у нестерпному жарі напруження, з яким вона чекала на незнайому, бо ще два дні треба було переждати.

Коли він у вівторок, як звичайно, виряджався на полювання, жінка, руку йому поклавши на плече, провела до воріт, всміхаючись, мовила:

„Тепер ти вже стаєш рабом звички! Що божого вівтірка мушиш іти на полювання“.

Спинившись, він схопився за ремінь рушниці, немов хотів Й здійняти, і спитав з радісною посмішкою:

„Чи ти воліла б, щоб я сьогодні лишився вдома?“

„Воліла?...“—відказала вона: „Я не можу сказати „ні!“ Не скажу й „так!“, бо це забагато було б. Мені найлюбіше, коли ти зі мною; але так само мені любо, коли я знаю, що ти маєш веселу свою розвагу; і нема більшої радості, як коли ти вертаєш додому. Бути щасливою в однім і другім випадку...!“

Так вони разлучились, і обое потім дивувалися, як щиро від серця їм йшли слова, а проте серце його було повне тугу за іншою, а її серце—повне страху і підозри.

Ні одної хвилини вона не думала, що його радісну готовість залишитися треба брати за ознаку невинності; потаємний зв'язок міг, розуміється, існувати тільки при умовах цілковитої свободи для кожного.

Вона провела день як звичайно й о звичній порі лягла до ліжка. Але не на те, щоб спати!

Лежачи і дивлячись понад себе у темряву, вона намагалася вимарити собі, де він саме тепер; чи разом з нею; і хто та чарівниця, що відібрала їй чоловіка, відмінила того чоловіка, залишивши їй тільки отої незрозуміло досконалий решток його! Але всі марення, пошукування і здогади були даремні. Тільки... невірність, почуття покинутості, що вже тиждень сповняло її моторошною тривогою, оця зрада, як новий, оце саме тепер доконуваний чин, тягарем лягала їй на серце, і що сильнішим і чистішим було те серце, то гарячіше воно від гніву й образи обурювалося і прагло змагання.

Ніч ясніла від місяця, що підбивався вище; жінка сперлась на лікоть і вдивлялася в парк, де повітря, струмуючи, ворушило срібну окрайку вершечків дерев і далі текло до світлого неба, де блистало кілька дрібненьких зірок.

Джерело дзюркотало, десь кричала сова.

До чиїх грудей тулився тепер чоловік її, вдивляючись у цю ніч? І де саме?

Якщо не був він у мисливському домі, де, коли вірити йому, часто переночовує, то марна річ відгадувати; але щодо цього вона мусить мати певність!

Близько півночі встала, одяглася, накинула на себе легкого, брунатно-шовкового плаща, а коли шукала хусточки на голову, під руку їй попав шаль із м'якого, білого шовку, що його Тетінген, як ще був нареченим, подарував їй разом з двома великими золотими шпильками. Оцей його перший і найлюбіший дарунок вона накинула на волосся і закріпила міцно шпильками, як тоді, коли вперше вони разом пішли на концерт.

Вона, непомічена, залишила замок і садок і швидко попростувала в ніч.

Як усе їй здавалося чужим і іншим! Як важко було пізнавати добре відому дорогу. Як тяжили над нею великі дерева, як, немов матеріальними ставши, лягали їхні тіні, чигаючи, наче їх треба було остерігатися! Як таємничо із сховищ вилазили рослини на полях! Як низько й пласко хвилювалися гірські ланцюги!

Як тихо! Часом крик сови, часом бій годинника, часом гавкіт собаки вдалені; потім зновутиша, тільки швидкий крок її і вряди-годи шелестіння сукні чи плаща позад неї, наче хтось її переслідував, і це її напочатку лякало.

Довго не почувала вона ані краси, ані тремету ночі, палала і дрижала від думки, щоб застукати чоловіка, що зраджував її, з жінкою, що відібрала його в неї, подивитися отим двом в очі, помститися; вона не знала як, але серце її криком жадало помсти. Певність і помста, хоч би на коротку мить, чого їй ще треба?

Проходячи під листяним піддашком узлісся, вона саме обминала луку, що мерехтіла крижано-сірим блиском, як ураз щось над нею затріщало в галуззю, так що вона з криком присіла, втягла голову межі плечі і, захищаючись, простягла руки вгору,—щось так затріщало, ніби скеля впала на дерево, яка осьось її розчавить, посыпалось галуззя, і новий жах охопив її: якесь хекання, мовби з грудей казкової потвори, потім плескіт і шум,—жінка з страхом підвелається, обережно глянула вгору і побачила величезного птаха, що помахами шумких, шелесливих, шарудливих крил полинув ген понад лугом. Вона випросталась, притисла долонь до серця, що так і стукотіло, і, дивлячись услід втікачеві, промурмотіла: „Двоє боягузів!“

З полегкістю відітхнувши, вона знов побігла дорогою; за двадцять кроків вдруге мало не присіла, коли розітнувся над нею той самий тріскіт, — так три чи чотири рази на цьому узлісся крохи її сполошили сонного сокола.

Дорога вкручувалась у ліс, сповзала в шумке провалля, перекрочувала струмок і з темряви знов повзла нагору, в ліс, попасмований місячним світлом. Жінці, вступаючи в темряву, страшно стало, але вона хитнула головою й сказала:

„Невже ще чогось страшнішого треба сподіватись!“

У тих своїх словах відчувши повну безнадію, вона заплакала з хусточку. Ураз згадала, як колись серед білого дня побачила жінку, що з плачем бігла вулицею, і це їй мало не розірвало серце,—тоді опанувала себе і принишкла.

Нарешті дорога прямовисно уткнулась у просіку, що вела до мисливського дому, і незабаром жінка побачила білий фронтон, що замерехтів крізь дерево.

Вона зупинилась: ось була вже близько мети, ось мала все у своїй руці; он стояла пастка, яку вона поставила! Але скільки вона дала б за те, щоб не мусіти тут бути.

Що заслуговує та жінка, що змусила її до цього!

Каламутний опад на дні її душі від цієї думки знявся вгору, отрутою шугнув у її кров і волю її та погнав до домика, так немов мусіла вона в цю мить покласти руки навколо шиї жертви своєї.

Під натиском її руки, що дрижала, відчинилися ворота.

Вона пішла мостом: як змій з золотою лускою, ворушився праворуч на чорному каналі відблиск місячний.

Обережно вона зблізилась до домика: щось заворушилося на горішній ступені крилечка. То собака, що перед дверима лежала, підвела голову і хвостом мела по дошках.

Жінка цикнула на неї і пішла просто до дверей. Двері стояли відчинені.

Несподівано вражена, вона спинилася на порозі.

Її чоловік... невже один?

А що тоді?

Тоді... ну, тоді вона—хай Бог простить—йому щось збреше.

Пройшовши передсінок, беззвучно відчинила двері праворуч, до спочивальні: срібно-біло поблискував старий паркет, місяць у повні світив над деревами крізь високе відчинене вікно.

Вона просунулась до широкого, низького ложа: там у міцному сні лежали Тетінген і графіня Ітендорф, головами одне до одного прихилившись, руками сплівшись і стуливши долоні.

Тремтячи,—бо серце гуло їй, мов дзвін,—налякана своїм втручанням сюди, фрав Тетінген задеревіла; засоромлена і відражена цим своїм втручанням, стояла без сил, не знаходила собі пробачення і в ясному місячному світлі дивилася на двійко людей, що спали невинно, як двоє дітей: немов вперше бачила людську пару, мусіла, ніяковіючи, подивляти квітнучу і ще по-дитячому ніжну красу графині і струнку до найвищої снаги піднесену красу чоловіка; почувала бентежну, зворушливу невинність у тому, як вони крилися при розчинених вікнах і дверях, злякалася того таємничого, долею приреченого, що переступала за межі її розуміння, усвідомила раптом свою достиглість і материнськість супроти отого двійка дітей, окинула поглядом себе саму й, озираючись у покої, побачила у великому свічаді, що навпроти, тої пари красу і молодість, що відсвічувала вічним мармуром, і побіч себе саму, темну, закутану, як смерть, що підстерігає, і мусіла згадати засохлу ялину, що, така сама іржаво-буруватна, як вона, стояла обіч її дороги, чула крик дрозда, що вабив десь на дереві, бачила нерухомо над верховіттям ясний круг місяця, знову зирнула ча ліжко,—і вже нічого не лишилося в ній від гніву

і помсти, вона була повна великого невигойного болю і малесенького сорому.

Мусіла геть звідси.

Але не під силу було їй затримати ті відвідини в теємниці; думала, який би по собі знак залишити; зняла свій білий шаль і простягла його над парою, там, де під тонким укривалом відзначалися ноги, і двома золотими шпильками заколола його обабіч.

Немов шукаючи помочі, підтвердження, очевидності, вона ще раз огорнула поглядом сплячу пару й облишила кімнату.

Коли тихесенько йшла повз собаку, та підвелася поволі і пішла за нею на міст; але коло воріт вона її нагнала.

Втрата випекла в ній порожнечу. З обважнілим тілом, нездатна своє збентеження прояснити, вона силувала себе поволі йти додому.

Зараз по цьому графиня прокинулася з якогось кошмару, вилпросталася з якоїсь параліжованості і сіла в ліжку, збираючи думки докупи; нерухомо дивилась у місячне світло, у сріблом просякнуту темряву дерев, чула поклик дрозда з верховіття, чула, як собака потупала східцями нагору і важко спустилась на підлогу, почула досвітнє цвірін'яння малих лісових пташок, — і коли нарешті засліплені сонливі очі, знову обвівши покій, вступились уперед, — тоді вона побачила білий шаль на ногах (і близькучу золоту шпильку), та не могла пригадати, щоб поклала його туди, ніколи не бачила його — і враз вихопився їй переляканій крик:

Чоловік прокинувся, підскочив, схопив її в обійми і сказав:
„Що тобі, серце? Я ж коло тебе!“

Вона обома тремтячими руками показала на шаль і, протискуючи слова, промовила:

„Ось... ось! Всьому кінець!“

Він ще нічого не розумів і, подивляючи красу її рук і рамен, міцніше притис до себе і пестливо мовив:

„Заспокойся, дитятко. Що тобі сниться? — „Глянь на той шаль!“ здобулася вона на слово, випруchalася з його обіймів і натягla укривало аж до ший.

Тепер він перехилився вперед, схопив тонкий білий шаль — і впізнав його, впізнав також шпильки і, поволі розуміючи, зі стогоном упав назад.

Якщо цей стогін насамперед стосувався до ганьби, що його бачено й викрито, то біль, який тепер у ньому запалав і, подібно до розжевреного лікаревого дрота випікав усі куточки його свідомості, стосувався до коханої жінки, яка, тут стоячи, мусіла себе перемогти, проявивши найвищу добrotу. Ганьбою він так зневажив найшляхетніше серце, яке, мовчазним погля-

лядом усе збагнувши, лишило тільки таємний знак і стало високо понад щастям і горем. Услід поспішити за тою жінкою, висповідатись, просити, благати пробачення і трошечки любові! Хто міг такої жінки зректися, кого така жінка кидала...

Лебедіючи, графиня тоном скарги вимовила те, що відчувала за неуникливо потрібне:

„Тепер я мушу від'їхати... геть далеко... щоб пів-світа між нами було... і ми ніколи... ніколи не повинні більше бачитися!“

Він глибоко зітхнув і нічого не міг на це відповісти.

Вона втиснула лице в подушку і заплакала, тіло її здригалося від болю.

Тетінген щось на себе накинув, підійшов до вікна і зачинив віконницю. Підійшов до ліжка й поцілував волосся жінки, що ридала. Тоді облишив кімнату.

Незабаром обоє вийшли за поріг і, рука в руку, попрямували мостом.

Коло воріт вони ще раз обернулись та окинули зором чепурненький дім. Дерева і кожна стежечка, кожний куток цього водою оточеного шматка землі зріднилися з серцем її: з ним були зв'язані щастя, маріння, бездумна гра, самоомана і нарешті сузора правда. Вони пройшли ворітьми, Тетінген замкнув браму і шпурнув ключа у ручай.

Рука в руку пішли вони просікою, де кожна ялина рясніла для них дарунками-спогадами, як різдвяне дерево. Вони не розмовляли.

Там, де відгалужувалася лісова стежка, що нею мав піти Тетінген, він зупинився, схопив її правицю, вони подивилися одне на одного—і побачили чужі обличчя.

Нарешті видушив він слова:

„Пробач мені!“

„Я дякую тобі!“—скрикнула вона пристрасно: „А ти, ти теж мені подякуй!“

„Я дякую тобі, завжди буду вдячний і почуваю, що маю тобі більше дякувати, ніж сьогодні спромігся“.

Вона в плачем кинулась йому до грудей.

Раптом відірвалася; заточуючись, пішла далі, ні слова більше не мовивши, кожне поспішило своєю дорогою додому.

Отак біжучи, без думки, тільки волю свою напружучи, Тетінген унизу побачив, скорше усвідомив, таку картину: жінка його мчала поперед нього й поперед зради його, а десь у другий бік коханка утікала від нього і зради його. І скоряючись несвідомому інстинктові, він не оглядався на неї, не турбувався нею, а тільки вслід поспішав за тою, стараючись ковтати відстань між нею і собою, наздогнати її, поки вона ще в дорозі,—і, ні на крок не спиняючись, він біг ще швид-

ші. Там, попереду, з жінкою його втікало все, що в житті його набуло тривалости і що гідне було тої тривалости, боротьби, болю і цієї ганебної години! Все, що він міг втратити, але втрачати не хотів! На чесності і правдивості чоловіка ця жінка ціле десятиліття, чотири тисячі днів, кожної хвилини з терпінням, любов'ю і довірою, як на підвалині, будувала свій дім, — і от тобі озирнулась, а чоловіка не було, був тільки хлопчак, надто зелений, щоб спромогтися на зрешення чи вибір, недолуга, ласун, який кохався в таємницях. Чи заломилася будова під тягарем того жаху її? Чи лежала вона, розтрощена й поранена, серед уламків та, маючи навколо руками, шукала дітей своїх? Чи може, відразою гнана, рунала східцями вниз, вниз, аж до чистого підмурівку власного, єдностного життя, щоб там самій ново почати будувати те, що мусить бути збудоване? Вперше відчув він до своєї жінки щось більше, ніж перемішану з радістю любов, у цьому болю вперше відчув свою з нею єдність, у цьому болю, якого завдав їй і який тепер міг її відчужити. І хоч би йому через увесь світ довелося гнатися за нею, то цієї хвилини не можна було прогаяти; цей сором, що пашів на його лиці, не мусить простигнути, поки не стане він їй перед очі...

Тетінген здаля у гледів жінку і нагнав її перед замковою брамою.

Вони не дивились одне на одного. Але він схопив її звислу лівицю, і вона не пручалася.

Так він увійшов з нею в дім і пішов з нею східцями нагору і так повів її далі й далі, аж до відкритої вежечки, що понад дахом.

Тут він став проти неї і на неї подивився; але вона, мов соромлячись, не піднімала очей на нього.

Тоді він мовив:

„Чи хочеш ти на себе взяти так багато, щоб на мені нічого не лишилося? Поглянь на мене, щоб ти бачила, що мені соромно і що я ладен стільки нести, скільки покладеш на мене і скільки можуть вимагати від мене моя честь, мій обов'язок і моя любов, і щоб ти бачила, що перед тобою стоїть і розмовляє інший, не той, що вчора!“

Вона звела погляд, упевнилася у цьому, і очі їй проясніли.

„Я нічого не хочу прикрасити і нічого не хочу виправдовувати“,—провадив він далі: „Що сталося, за те я відвічальний, як чоловік, хоч допустився до того, як хлопчак, щастям і вдачами розбещений. Що я тепер уже не почиваю це, як хлопчак, і не сприймаю це, як хлопчу витівку (як сприймав ще вчора), це я завдячу tobі. Що я це визнав за свою ганьбу, — яка аніяк не є твоєю ганьбою, бо була б нею тільки тоді, коли б я не навчився відчувати її, як свою ганьбу, — що ця ганьба перебарвила

мені кров і зробила з мене чоловіка, що здолає шанувати те, що посідає, і не схібити мети своєї, це я теж завдячу тобі,— не твоєму наміру чи гніву твоєму, а любові твоїй, яка виявила себе найбільшою в ту мить, коли мала вмерти. Заради любові цієї, що зникла, та знов може зйти і мусить зйти, я благаю тебе.

Все інше, що трапилось, пройшло і минулося.

Пробач мені!“

Вона, похитавши головою, відказала:

„Не маю тобі нічого пробачати. Я тебе кохаю“.—Сльози ринули їй з очей, і вона опустилася на лаву.

Він витяг шовкову хустку, в якій стирчали шпильки, і попросив: „Візьми й це до себе, прошу тебе“,—і поклав їй на руки.

Її сльози падали на шаль.

Тоді вона взяла й почала ним ті сльози витирати, але з очей струмились нові й нові.

Він провадив далі:

„Коли ти знов сповнишся довірою до мене і з мене матимеш радість, у той день я тобі знов приколю його до волосся, щоб я це знов і міг тобі дякувати“.

Вона витягла шпильки й обсушила лице. Розгорнула шаль і, побачивши, який він мокрий, з хвилину подержала його проти вітру. Тоді обгорнула навколо голови, поправила, справа й зліва заколола золотими шпильками, пустила за вітром кінці і мовила:

„Так скорше висохне“.

Чоловік сів на лавці, що навпроти, і дививсь на неї розпаленими очима. Сором і сум так тяжили на ньому, що він не спромігся на жодне слово.

Східцями вибігла нагору собака, скочила поруч жінки на лаву і дивилася попід відкриту арку в далечінь, назустріч світлу сонця, що підбивалося вгору: і немов боячись, щоб та собака чогось не помітила, вони почали одне з одним розмовляти.

Переклав Ю. КЛЕН.

І непомітно передай вікам
Оті пилини сховані насіння.
Смерть не міне, і ти загинеш сам,
Та безліч раз зійдуть твої творіння.

П. Філіпович.

БЛИЗЬКИЙ І ТАКИЙ ЗНАЙОМИЙ*)

Часто чую слізно-щирий любий
голос близький і такий знайомий...
Пташка-наймичка свого Якуба
Кличе в хату батьківську, додому.

— Ку - ку,
ку - ку,
яєноокий сокіл,
Ку - ку,
ку - ку,
прилети, приди!

Кажуть, що у синяві глибокій
десь у морі ти живеш один.

Кинь шукати на чужині щастя.

Ку - ку,
ку - ку,•
кинь чужину,
кинь!

Стріну гостя, розчинивши настіж
синь просторів і озерну синь.

Кривдить — не покривджу, друже,
Чуєш гомони садів, ракит?
Хата наша у пелюстках ружі
Журиться біля ріки ...

*) Серед білоруського народу живе давня легенда про зозулю. Кажуть, що зозуля була колись жінкою і жила впарі з Якубом. Одного разу Якуб опустився на дно моря, щоб дістати звідтіль утоплене ворогами щастя. Довго чекала Зозуля на Якуба, посивіла чекаючи, але Якуб не вернувсь. Змилосердившись, Бог перетворив Зозулю - жінку в зозулю - пташку і наказав, щоб вона кожного року весною кликала свого Якуба і так розповідала про своє горе людям. З того часу й кличе вона свою пару. Її голос „ку - ку“ нагадує роздвоєне слово - ім'я „Я - куб“... Вірш є уривком з поеми, над якою тепер працює автор.

Прим. автора.

Ку - ку,

ку - ку!...

Дорогий Якубе,

Де ти зараз в цю вечірню мить?

Зглянься, зглянься, коли щиро любиш, —

О, як серденько мое болить!...

Часто чую слізно - щирий, любий,

Голос близький і такий знайомий.

Криче пташка - наймичка Якуба,

Кличе радість згублену додому.

З білоруської мови переклав

Б. Олександрів.

В. СКОРУПСЬКИЙ

ЩАСТЯ

До озер — лиш крок один:

Можна щастя осягнути —

Тільки підійти і дзвін

Веж затоплених торкнути.

Тільки місяць, що на дні,

Виловити враз руками,

Потім сколихнути сни,

Пливучи поміж зірками.

Що? Уява зачудна?

Людям оповісти — смішно?

Скорше, серце, до стерна!

Завтра може бути пізно.

Лірика Євгена Плужника

(До десятих роковин смерти, 1936—1946).

Що менше слів, то висловитись легше.
(Рівновага).

Якби поетичний геній визначався (як це багато хто думає) індивідуальною неповторністю стилю, відсутністю наслідувань літературних або й пісенних зразків та попередників — лірика Є. Плужника безперечно становила б найвище мистецьке досягнення в цілому українському письменстві. Бо не в самій лише українській, а й у світовій літературі навряд чи знайдеться безпосередніше, вільніше від усіх видів реторики та „літературщини“, висловлення найбезпосередніших і найуніверсальніших почуттів — зневіри, втоми, нудьги:

Четвертий день гарячий суховій
дзвонить піском у помутнілі шиби, —
нудьгуй! Нудьгуй... I вже руці мої
перегорнуть сторінку праця ніби...

З кутка в куток тиняюся всі дні,
і весь розгублений такий і чулий...

(Рання осінь).

Оде є все, що дні тобі лишили:
утома, зморшки та старі листи.
Ах, досвіде, розраднику немилій,
навіть запізнений — завжди дочасний ти!

(Рівновага).

Самотність, мелянхолія і резигнація одвіку притаманні миследатній людині і невіддільні від самосвідомого роздуму: а до етичного змісту віршованих медитацій та сентенцій Плужникових можна було б навести необмежену кількість паралель із найвідоміших європейських моралістів і афористів. Проте це річ зайва, бо, по-перше, малоправдоподібно, щоб Є. Плужник черпав головні мотиви своєї творчості з будьяких літературних джерел, а не з повсякденного досвіду власної свідомості, а по-друге (і де головне), аристична форма віршованого афоризму, його мистецька вартість, однаково лишається створена самим поетом зовсім безprecedентно і ні від кого не залежно. Це — небувала ще в нашому письменстві ілюзія абсолютної природності:

I так приємно знову розгорнути,
пурнувши весь у цигарковий дим,

якийсь роман, давно напізабутий,
і не читати, мріяти над ним!

(Рання осінь).

Поетичне мистецтво Є. Плужника — це природність актора, що грає на кону не літературну якусь „дійову особу“, а себе самого. Це поза, такою мірою натуральна, що вона вже майже не поза: проте цілий шарм інтимної поезії зосереджено в тому „майже“, в тій невагомій і невловній емоційній інтонації, що вона перетворює абстрактний і цілком раціональний (хай дотепний) афоризм на індивідуальне й справді неповторне переживання:

Чіткіші лінії і фарби спокійніші, —
благословляється на осінь, на дощі...

Десь журавлі в похолодлій тиші:
— Мершій! Мершій!

Спішать до Індії, озер північних діти,
до кинутих на чужині осад...

Але ж нудьга яка, — вперед летіти,
щоб повернутися назад!

(Рання осінь).

Оце високе й складне мистецтво артистичного оперування самими лише інтонаціями слів та нюансами образів звуться і літературі — за слушною аналогією до образотворчих мистецтв — імпресіонізмом. В імпресіонізмі поетичний образ не є ні імманентним даному творові, ні трансцендентним йому*); бо він сам із себе такий семантично субтильний, такою мірою збудований на самих відтінках емоцій і присмаках сприйняття, що не можна об'єктивно визначити, чи значіння його є імманентно притаманним поетиці твору, а чи потребує, для свого адекватного розкриття, звертання до нозаестетичних чинників світогляду авторового:

Мовчи! Я знаю. За всіма словами —
холодний смерк, спустошенні сади...

Це наша пристрасть стала поміж нами,
нас розлучаючи назавсіди.

Шалій, шалій, від розпачу сп'янілій...

Що розпач той? Річ марна і пуста!

Як пізно ми серця свої спинили!

Як роз'єднали рано ми вуста!

О, друже мій! Останні трачу сили,
в країні тій уявній живучі.

Де образ твій, утрачений і милий,
де голос твій?... Мовчи! мовчи! мовчи!

(Рівновага).

*) Порівн. В. Державин, Проблема класицизму та систематика літературних стилів (збірник МУР, 2, 19 сл.).

Чи повністю розкривається з контексту цього віршу значіння відповідної сторони антитези:

Як пізно ми серця свої спинили!

Як роз'єднали рано ми вуста!

— чи може вона розкриватися з образного контексту цілої збірки „Рівновага“? Зокрема, чи пов’язана вона семантично з зовнішньою ніби подібною антитезою в „присвяті“ авторовій:

Нащадки безсторонні
простягні і помилки й вагання,
і пізній сум, і радість передчасну...

(Рівновага).

Ці питання не надаються до однозначного розв’язання, бо поетичний образ у першій з наведених двох антитет (а друга з них є позаобразна) збудований саме так, щоб межа його імманентного й трансцендентного значення лишалась принципово непевною через край витончений, сказати б, інфінітезимальний характер його семантичної специфіки. Про складність і трудність цього заснованого на інфінітезимальному характері естетичної образності стилю свідчить той факт, що Є. Плужник — далеко найвидатніший майстер імпресіоністичної поезії 20-го сторіччя — не відразу опанував його видиму „природність“ та „безпосередність“. Перша збірка лірики Плужникової — „Дні“ (1926) — перебувала ще значною мірою під владою претенсійної й сентиментальної мельодеклямації, культівованої за тих років Д. Фальківським, а пізніше — О. Влизьком:

Попоїм, посплю... Щасливий ніби.

Роадобув собі штани нові!

Тільки очі так немов у риби,
та на в’язах мулько голові.

Дотягнусь, пурну, і буде тихо!

Мудреці!

Через вішо серце ніби віхоть
У чужій невимітій руці?

(Дні).

В „Днях“ органічне тяжіння поетове до рафіновано-приглушеної імпресіонізму раз-у-раз перехрещується естетично меншевартистськими зазіханнями на зовнішню ефектовність:

Що я можу про себе сказати ще?

— Бути щирим — не всім зуміти! —

Хіба те, що під сірим вечірнім дощем
десь на розі вити б і вити.

Так, як виє на місяць голодний вовк,
дужий пращур собаки!

Не замовк, не замовк, не замовк
голос споминів всяких! —

(Дні, поема „Галілей“).

Ті квазіекспресіоністичні тенденції заступає в другій збірці поезій — „Рання осінь“ (1927) — помітний стилістичний вплив неоклясиків, закрема М. Рильського. Це позначається на цілеспрямованості будови окремого ізольованого образу, на ритмічно-синтактичній гармонії окремої заокругленої строфі —

Над морем високо, на непорушній скелі,
квіт чарівний на мертвому стеблі,
горить вогонь,—щоб у морській пустелі
знаходили дорогу кораблі.

(Рання осінь).

Подеколи й цілий вірш розгортається на основі виразно класистичного уособлення:

Падає з дерев пожовкле листя,
день уже в обіди догорів, —
кажуть, що вночі на передмістя
осінь приблукала з хуторів.

В центрі вона буде завтра ранком,
повагом вступаючи туди ...

Що ж! прихиль, задумлива селянко, —
я тебе побачити радий.

(Рання осінь).

Але ж це тільки зовнішні аксесуари лірики Плужникової, слабо пов'язані з її мистецькою сутністю; а ця остання полягає в такому крайньому наближенні до розмовної прози, щоб лише вторинна якась, тонка й вищукана риса відділяла поезію від прози, проте відділяла так разюче й індивідуально, з таким непідробним тоном сuto особистої дикції (здебільшого у формі епіграматичного „луанту“ наприкінці), що цілий вірш здається, за законом контрасту, тим поетичнішим, що прозаїчнішою є більша частина викладу, і тим персональнішим, що звичнішим, себто — поставмо крапки над і — що багальнішим є загальне тло думки:

Косивши дядько на уліссі жито,
об жовтий череп косу зазубив...
Кого й за-віщо тут було забито,
хто і для кого вік свій загубив,
йому байдуже ...

Тут, на місці бою,
таке дорідне жито та густе;
а що на гній хтось жертвував собою, —
пусте ...

Косар схилився над річчю дорогою —
косою срібною, що череп пощербив,
і череп той відкинувши ногою
— Порозкидало вас! — проговорив.

(Рання осінь).

За тло думки скрізь ірасить у Є. Плужника пессимістично забарвлений скептицизм — нічим іншим не прикметний, крім того рафінованого мистецтва, яке надає йому беззастережно широї особистої тональності. Хіба є щось утертіше за думку про залежність настрою від стану здоров'я? Але напевне ніхто ще не допровадив того трюїзму до такого гранично індивідуального вислову:

Вікно в садок, тож паході зела
присмачують мені пригіркість ліків ...
Скажи, недуго, де ти сил взяла
маленькі радості роздмухати в велики?

Чи закриває твій упертий жар
одну з химер прехитрої натури, —
і повнота життя лиш спільній дар
фармакопеї і температури?

• (Рівновага).

Російські літературознавці-формалісти (Б. Ейхенбаум, Шкловський, Ю. Тинянов) почасти помилялись, обстоюючи тезу про так званий письменницький світогляд як явище стилю: світогляд письменника далеко частіше й глибше визначається не літературним стилем, а літературним жацром. Так і в Є. Плужника пессимістична оцінка тієї вульгарної буденщини, що її комусь іменують „реальною дійсністю“, і, разом з тим, скептичне ставлення до всякої мрії як такої — випливає не стільки з імпресіонізму в цілому, скільки з афористично-сентенційного ліричного жанру, що є принципово несполучним з удаваною або й простодушною наївністю оптимістичних світосприймань. Поезія інтелектуальної гри на відтінках емоцій не терпить простакуватості, не терпить і романтичних та неоромантичних ілюзій; бо й найменша поступка в цьому напрямі позбавила б дикцію Плужникову її абсолютної широти й цілості. Проте зрешчения ілюзій не є поворотом до так званої реальності, — хоч воно саме так, через стилізовану стриманість викладу, подеколи й здається:

Хай чужина комусь вбирає очі,
нехай про неї навіть мріє хтось
(до переміни місця такі охочі
всі ті, кому в житті не повелось), —

для мене ж досить — певне до загину —
кількох губерень чи округ тепер,
що на землі становлять Україну —
УСРР.

Бо що мені та слава галаслива
про всі дива за тридев'ять морів,
коли я досі і малого дива —
землі своєї ще не зрозумів?

(Рання осінь).

Адже це справді невелика втіха, бо „мале“ диво ніяк не легше зрозуміти, ніж велике, і зовсім іще непевна річ - чи надається щось до справжнього розуміння, а радощів з того розуміння й поготів не передбачається:

Мудрість мудрих... За гріх який
марність всю її мушу знати?
О, проклята звичка руки
сторінку перегортати!

(Рання осінь).

В чому ж вихід? У спокої резигнації — і де в чому ще:

Передчуттям спокою і нудьги
мене хвилює мертві листя долі...
Час увійти в надійні береги
думкам і мріям...

Як діброви голі
очам відслонять далечінь німу,
і сонце ялеться скupo і нечасто,
надходить спокій, дано бо йому
у володіння неподільне час той,
що звється осінь...

Сни і споживай
те, що придбало літо. Сни і згадуй...
Та, як уява в тебе ще жива,
умій в нудьзі знаходити розраду.

(Рання осінь).

Отже — мистецтво як розрада, а зокрема — як складання віршів на відвічну тему про марність віршоскладання. Щоправда, ніде ще ця тема не трактувалась так віртуозно:

Дивлюсь на все спокійними очима
(давно спокійний бути я хотів) —
і вже не тішить вишукана рима,
а біль її шукати — й поготів!

Коли дійшов заранній біль розплати —
збегнув усю непереможність днів —
чи потребуєш час твій марнувати
на лад закінчень, суфіксів і пнів?

Ні, на вуста усмішкою гіркою
ляга мовчання мудрого печать...

• Дар нелегкий ваш, досвіде й спокою,
дар розуміти, знати і мовчати!

(Рання осінь).

Прочитавши це колись — за ранньої молодості моєї — вперше, я трохи злякався: а що як поет і справді замовкне?*) Деяще згодом

*) Див. огляд української поезії в тижневику „Література і побут“, 1928, ч. 4.

я зрозумів, що тема про мудре мовчання — прегарна й пляжетна тема, і що великий поет здатен варіювати її з незичерпним і неперевершеним сарказмом:

Яка нудьга мережити рядки...
Дарма, що жар думок у них розлитий!
Поетів дар (як всі дари гіркий) —
всю недопільність віршів розуміти.
Візьмись вогнем — і франтом прохолонь,
засхни чорнилом на якомусь вірші...
Чудний вогонь! —
щоб не сказати греше...
(Рання осінь).

Прецінь у консеквентному імпресіонізмі Плужниковому чи не всяка тема перетворюється на рефлексію авторового ставлення до тієї теми, себто на тему мистецької творчості:

Гладкого Панчо (прошу вас, не Панча!)
кощава тінь, видима і вночі,
він помилився тяжко, дон з Ламанча,
уявне за реальність беручи;
але ж довів, на жаль на власній шкурі,
із безлічі можливих істин ту,
що помилки — бодай в літературі —
прекрасніші за всякую правоту!
(Рівновага).

А сенс мистецької творчости — це й є та найглибинніша реальність, що підпадає під радикальний скепсів авторів:

Одноманітно і звичайно
кінчалось літо. Рад, не рад —
що це міняє? Зустрічай-но
перехоловий листопад.

І нишком починай про весну
якусь віршову канітіль,
може таку ж неінтересну,
неварту часу і зусиль,
як і закінчене допіру
порожнє літо... Рад, не рад —
на лад весінній стройті ліру
передзимовий листопад...

(Рівновага).

Висновок: творчість мистецька може й позбавлена сенсу, та в усікому разі непозбавлена насолоди (бо ж розрада!), і насолода ця є щира й чиста, цілком вільна всіх ілюзій та ідеологій і ні від

його не залежна. Так послідовна переоцінка цінностей під кутом зору індивідуальної широти закономірно призводить до чистого естетизму, до визнання автономної і самовистачальної вартості мистецтва:

Іх меншає — я знаю тільки двох —
аматорів, кому цікаво й досі,
чим і коли уславивсь Архилох,
кого Алкей уславив на Лесбосі ...

Такі наївні, втішні диваки,
арбітри метру й еллінського хисту, —
для них поезія лиш там, де вже віки
в класичній формі не лишили змісту!

Та сам поет — дарма що молодий —
докором злым не зачеплю нікого:
в поезії хіба вряди - годи
якогось змісту набіжеш малого.

(Рання осінь).

Це дуже скромно й непретенсійно сформульована відміна відомої, проте небагато кому зрозумілої концепції мистецтва для мистецтва—бо ж поет жодною мірою не претендувє на те, щоб його читали або почитали:

Критики, навчаючи поета,
залюбки розводяться про те,
як писати мусить він, щоб Лета
років з п'ять проміння золоте
на труні у нього не змивала ...

(Рання осінь).

Це його, як артистичну індивідуальність, взагалі не обходить і обходити не повинно; як сказав колись славетний Монтенев: „Мені не треба численних читачів; мені досить кількох; мені досить одного; мені навіть досить ні одного“. Адже чисте мистецтво — тільки те, що мистець творить для себе, ніякого читача чи глядача, поза собою самим, не узгляднюючи. Інакше бо, в чому його щирість?

А втім, сам поет зовсім не уповноважений судити про те, як і ким твір мистецький сприймається. Той твір — не те, що мало постати за його власним задумом:

Напишеш, рвеш... і пишеш знову!
і знов не так... і знов не те ...
А ж доки слів цвілу полову
утома з пам'яті змете!

І затремтять в куточках губи ...
А істина така нудна:
усі слова зberи, мій любий, —
душі не вичерпать до dna!

Хай нерви збуджено, хай скучий
ти весь надхнення холодком, — .
умій епокійно позіхнути
над недокінченим рядком.

(Рання осінь).

І це дуже добре, що воно так є — що вислів не дорівнює задумові авторовому — бо інакше не варт було б висловлюватись:

Що висловиш? Чужої голови
про людське серце домисли готові?
Сум світовий

в маштабі повітовім?

(Рівновага).

Ні, наколи твір дійсно містить оту незбагненну есенцію артизму — він скрізь і за всіх обставин сам гідно промовлятиме до гідної його чар естетичної свідомості — немов той примітивний амулет, у Вест-Індії якимсь конкретадором здобутий:

За давнини якийсь дикун незнаний,
жрець і мисливець, воїн і поет,
колись зробив собі з копитця лани
від чар нічних надихіт амулет.

А той еспанець, взявши до кишені
нужденний спадок віри дикуна,
чи покладав, що в нім первісний геній
на всі віки прийдешні залуна?

Що вже онук його в Кастільї рідній,
забувши славу славлених подій,
не раз забуде і державні амбітні,
в той амулет втопивши погляд свій ...

А далі пройде той дикунський витвір
десятки рук, кільки країн і міст, —
такий змістовний у різьбі нехитрій,
такий безсмертний, як і творчий хист!

(Рання осінь).

Отже, за остаточним контом, під поглядом вічності — важить не творчість, і не творець поготів, а сам лише твір, як об'єктивна й конкретна, а разом з тим іrrаціональна краса, що поєднує в собі буття ідеальне й реальне:

Минають дні ... Минають літа ...
Час і горамидвига!
І сум не такий, і радість не та ...
І тільки незмінна книга.

(Рівновага).

Співвідношення між твором і творцем може бути тільки співвідношенням трагічної іронії:

День відшумів. Померкли в далині
гір снігових блідорожеві перса ...
Базар безлюдіє. Пора й мені
з крамнички затхлої старого перса,
від чару цих побляклив килимів ...
Що, коли б я, чи інший хто, зумів
і простоти і пишності такої
в рядках своїх віршових досягти?
— Багато б ти
чудес тоді ... накоїв!

(Рівновага).

Саме „Рівновага“ — третя й остання збірка поезій Є. Плужника (датована 1933 — 34 роком, проте опублікована лише 1943 р. в 4-му томі „Українського Засіву“) найближче підступає до мистецького сприйняття метафізичної рівноваги — себто фундаментальної єдності — простору й свідомості, тіла й душі:

Каменя один приділ — лежати!
Вітрові один закон — лети!
Тільки я поставлений питати
як не цілі, то бодай мети...

Та хоч як — в лиця свого поті —
зважу міру явищ і подій, --
камінь той лежатиме і потім,
вітер той летітиме й тоді.

(Рівновага).

Принципову незалежність мистецтва — на найвищих його висотах — від життя й соціального оточення Є. Плужник немов навмисне ствердив особистою й літературною біографією свою, що з поетичною його творчістю пов'язана хіба що негативно, себто в пляні життєвої іронії. Жодного стосунку до геніяльної лірики не має ні селянське походження з Богучарського повіту на Вороніжчині (рік народження — 1898), ні закінчена гімназія в Боброві, ні незакінчений Київський ветеринарно - зоотехнічний інститут, ні вчителювання на Полтавщині. Не надто більше важить і принадлежність до літературних організацій — до „Ланки“ 1924—26 рр. і до посталого з неї „Марсу“ („Майстерня революційного слова“, 1926 — 1928) — що їх поет тримався переважно мабуть тому, що там йому менше заважали творити, ніж де було б деіще. Адже ніколи Є. Плужник не відчував себе — протилежно до інших членів „Ланки“ та „Марсу“ — вибуванцем так званої соціальної революції, і не знати, чому б він тій революції симпатизувати мав. Щоправда, неважко пов'язати з літературною діяльністю Б. Антоненка - Давидовича, В. Підмогильного, Г. Косинки та інших белетристичну прозу Плужникову — повість „Недуга“, кілька прозових драм і навіть іще ненадруковану віршовану драму початку 30-тих років (умовний заголовок — „Шкідники“);

проте пов'язати їх із белетристичною й напівагентаційною твори Є. Плужника з його ж таки лірикою—надалося б хіба що суто механічно, в порядку зовнішньої біографії письменникової; мистецького зв'язку між ними немає, як немає й самого мистецтва в Плужниковій белетристиці, а є лише помірно вміле й культурне виконування славновісного „соціального замовлення“ (щоправда, з дискретними застереженнями в площині національного питання). Це — кваліфікована белетристична продукція другого сорту, зумовлена, власне кажучи, важким матеріальним становищем письменником (Є. Плужник, по-за всім іншим, тяжко хворів на сухоти протягом цілої своєї літературної діяльності) і пристойна тією мірою, якою це взагалі можливо для повістяра та драматурга, що конче повинен демонструвати свою належність до „громадської платформи“, а проте — безперспективно реміснича і задумом, і технікою виконання. Насьогодні вона має лише історично-документальний інтерес, та й ніколи, правду кажучи, не могла претендувати на інший якийсь.

Чи було те зовнішнє приймання тамтешньої „громадської платформи“ (хоча б у межах НЕП'у) якоюсь мірою ширим? Воно могло так чи так відповідати тимчасовим настроям письменника; але суттю своєю творчість Плужникова найконсеквентніше додержує тієї лінії, що її за 20-тих років злонамисне визначали як „внутрішню еміграцію“. Вона не протиставить себе отій „соціалістичній дійсності“, бо й не потребує того; вона бо спроможна поспіль ігнорувати її (а це й становить найгіднішу реакцію на неподобства революційної ментальності):

Немає сумніву: мені щораз нудніше
у товаристві друзів - юнаків;
Їх дотепи могли б звучати тихше,
і навіть теми бути не такі...

(Рання осінь).

Читаю Сінклера й ходжу на Біржу Праці.
А виріс мрійником серед гаїв на Пслі...
Та від минулого тільки шкільний Горацій,
а про майбутнє — кілька тисяч слів.
Колись наважуся — заплющу серце й вуха!
Мета однакова — чи ця, чи та...

(Дні).

Звичайно ж, радикальний скепсис Є. Плужника надавав йому цілковитого іммунітету супроти якої завгодно демагогії та пропаганди — в тому числі й „соціалістичної“:

Туман стіною. Часом загуде
лютіше вітер, зміє коням гриви,—
тоді кільце намітиться руде
там, де пурнуло сонце в морок сивий...
І знову мжичить Важчає сіряк,

у сон схиляє голову відлога...
Та коні під горбок не йдуть ніяк, —
така важка, така грузька дорога!

• • • • •
Таке безлюддя! Скільки не гукай, —
лиш під ногами стогне мокра глина...
А що як справді вся вона така —
закохана в електрику країна?

(Рання осінь).

Гостріше реагувати на соціалізовану дійсність було, з цензурних причин, недоцільно, та й навряд чи це поета серйозно цікавило; адже єдина реальна життєва дійсність це — реальне страждання реальної, себто самотньої, свідомості людської, а решта — сама лише „слів цвіла полові“, порожні та проблематичні етикетки:

Якийсь дідок нудний напиші:
війна і робітничий рух...
О, тихше!
— Біль не вищух!

(Дні).

Жодна тюрма народів не імпонує свідомості, що прозирає ілюзійність руху й простору і самі „сторони“ світу сприймає як стінки в'язничної камери:

Під вітром згинаючи лінії прості,
повис нерухомий за вікнами дощ...
Кімната... який необмежений простір!
Квадрати паркету — яких іще площ?...

Вдивися в цю сутінь, навколо розлиту;
уяву, як брови, докуши стягни, —
четири краї невідомого світу
де тільки кімнати четири стіни.

Тож мандрам душі не давайсь на поталу! —
і час заощаджуй, і рух економ!
... Помалу

сotаеться дощ за вікном ...

(Рівновага).

Цей не тимчасовою якоюсь кеніюнктурою викликаний, а цілком органічний і, зрештою, природній для великого поета — якому йдеться про найвище — аполітизм у мистецтві не заважав Є. Плужникові особисто відчувати себе й справді бути гідним сином українського народу, вірним його національно-державній ідеї. Партийні та попутницькі літературні сфери скрізь відчували його поезію і саму його постать як наочно чужорідне тіло в „соціалістичному“ письменстві; і недивно, що за доби тотального нищення українських культурних сил Є. Плужник не потрапив до листи винятків, яких сподівались невдовзі перетворити загрозами або підкупом на слухняні

рупори відповідної агітації, а став жертвою чергової гекатомби: зарештований 1934 р. вкupi з В. Підмогильним, В. Поліщуком і численними іншими українськими письменниками, він зазнав у березні 1935 р. смертного вироку, заміненого на десятирічне заслання до каторжної праці і, наслідком тієї милости, помер на Соловках 2-го лютого 1936 р. від сухот. Юридичні підстави вироку були суцільним глумом з усякої правди й правдоподібності, але йшлося суттю не про них, а про справді безперечну несполучність лірики Плужникової з яким завгодно тоталітаризмом.

Немає сумніву, що й серед нашої національної еміграції чимало хто вважає пессимізм і скептицизм Плужників за явище ідеологічно шкідливе й небажане. Один із найвідоміших наших поетів сказав якось, що попри всю свою глибоку пошану до мистецької досконалості Є. Плужника, він мабуть заборонив би юнацтву читати його поезію. Я теж охоче заборонив би, бо певен, що юнацтво в такому разі читатиме її втричі більше. Є в ліриці Плужниковій неперевершена шляхетність ідеалізму, що вже сама з себе має високе виховне значіння:

Не чуючи, перебирала ти
пожовклі клавіші, задумана й тривожна;
здавалося, гукни тобі, — Лети! —
і повернути вже не можна!

Та з того, як здригалася рука,
як інколи стenalася вся ти,
я зрозумів, що скільки не гукай —
ти розучилася літати!

(Рівновага).

Кому справді нічого не говорить у моральній площині ні ідеалістичне світосприймання, ні сама вже бездоганність артистичного стилю, хай згадає принаймні про ту „спокійну щирість“ поетову:

Суди мене судом твоїм суворим,
сучаснику. — Нащадки безсторонні
простять мені і помилки й вагання,
і шізній сум, і радість передчасну, —
їм промовлятиме моя спокійна щирість.

(Рівновага).

О ця безпретенсійна а героїчна щирість думки є за найкращу противотруту — насамперед саме для молоді — супроти штучних ексцесів силуваного волюнтаризму, супроти корчійного й гістеричного потягу до „оптимістичного світогляду“ аби якою ціною — а перш за все, ціною власної щирості. За нашої хворої на всіляку колективність та колективізацію доби, поезія Є. Плужника становить героїчний взірець незламної особистості:

Цвітуть думки, а на слова скупіше...
Я знаю сам, — росту. Міняю лист.

**А там нехай, кому не ліньки, пише
що от, мовляв, запеклий пессиміст...**

**Я ж почиваю так, скажу — бо мушу! —
Хоч щось свое, несказане ніким;
коли рядкам якимсь звіряти душу, —
тільки таким!**

(Рання осінь).

Щоправда, всякий пессимізм неминуче викликає підозру щодо затасного недоброхітства, бо ж для людини, на жаль, більш ніж натурально триматись тієї сторони, у якої вона передбачає більше шансів на успіх; а проте, силою тих самих підстав, єдиний лише пессимізм остаточно скріплює репутацію цілковитої непідкупності. Отже, не питати маємо — чи багато українській нації користі з пессимістичної поезії Плужникової? — а казати: як багато ій чести з тієї поезії! Бо честь нації це ширість її мистецького генія.

Зрештою, складне питання про принципову відповідальність або невідповідальність письменника за евентуальні етично негативні наслідки його висловів — вже в „Жабах“ Аристофанових дискутується і напевне не за нас до остаточного розв'язання надається. Сам поет додержував щодо цього досить своєрідної позиції, як свідчить його цікава притча про премудрого Зороаба:

**Він був мудрець всім мудрецям на диво,
навчав бо щастя, і навчати вмів, —
хто в ту науку вдатися на смів,
тому велось довільно та щасливо.**

**Та раз, коли, стомивши над міру,
він спочивав десь з учнями в гурті, —
крізь сон почув, як, не поснувши, ті
проводили собі розмову іциру
про те, який то, мабуть, він щасливий,
коли навчав щастя, — не дарма
від слів його щасливісю юрма,
мов води Гангові повинішають від злив!**

**Тоді, зідхнувши, він сказав: Дурні ви!
Де ж бачили ви вчителів таких,
які б того навчали, що для них
відоме добре?**

(Рання осінь).

Жовтень 1948.

ПРИЧИНКИ ДО НОВІТНЬОГО УКРАЇНСЬКОГО ЛІТРУХУ

Як повідомлялося в „Літаврах“ ч. 2, в Баварії відбувся з'їзд поетів-початківців (Л. Лиман, Л. Полтава, І. Качуровський та інші), для яких Ю. Косач прочитав лекцію, як треба писати. Член Спілки УНЛМ І. Качуровський, повернувшись до Австрії, інформував решту членів, що в низці доповідів подасть основні тези. На загальних зборах відбувся наступний обмін думками.

Скорупський: Чи є який-небудь загальний рецепт на те, щоб зробитися великим письменником, і чи не поданий він був у лекції?

Качуровський: Безумовно. Треба насамперед вивчити на пам'ять кілька десятків імен європейських письменників і критиків (найліпше французьких) і при кожній нагоді сипати ними, не даючи читачеві оговтатись та прийти до свідомості. Найголовніше, щоб читач не добрав змісту ані статті, ані новелі та пояснив би це собі власною глупотою.

Дивнич: Який відповідний епосі стиль був пропагований?

Качуровський: Стиль вибрикіонізму і викаблучіонізму.

Великохатько: Чим пояснюється успіх деяких репрезентантів цього стилю та швидке їх авансування в генії?

Качуровський: Прислів'ям „на безриб'ї і рак риба“, отже і в літературі кожний намагається стати „раком“.

Марська: Я чула, що провідні члени МУР'у поробилися фабрикантами і публічно читають лекції з фізики.

Качуровський: Так, читаються лекції про опір матеріалу і від деякого часу провадиться фабрикація геніїв.

Гловінський: Чим же тоді пояснити, що Косач, як член концерну виступив зі статтею проти фабрикації?

Качуровський: Це, щоб усунути конкуренцію, що почала фабрикувати власних, офіційно не апробованих пророченят.

Байдович: Чим займається мій колега Нижанківський?

Качуровський: Він поборює графоманство і почав працювати над перекладом роману Віктора Гюго „Три мушкетери“.

Олександрів: Що пишуть тепер молоді поети, зокрема Буряківець, Ситник, Кізко?

Качуровський: Після хвальної рецензії одного з найвидатніших критиків під заголовком „Голос найкращого покоління“ їхня творчість трохи зашерхла. Лише Кізко на радощах пише драму „Розмова з дияволом“.

Евентуальний: Як справа з дитячою літературою?

Качуровський: Після зачислення на з'їзді МУР'у „Куркульської вілї“ до дитячої літератури в ній запанував напрямок „гуманізму“.

Кримський: Які течії запанували в сучасній критиці?

Качуровський: Там іде боротьба за „державність“. Критики поділилися на „державників“ і „бездержавників“.

Тис: Які письменники відзначені сучасною закордонною пресою?

Качуровський: Наш земляк Осьось Ломачка за історичний клеветороман „Мудрець“, польський поет Заліщицький за епopeю „Дума про наців“, італієць Баракарола за збірку поезій „Постоли“ та грецький байкар Манілос за книгу „Конячий сміх“.

Тис: Чи цей Манілос не родич того Манілова, якого виведено у Гоголя?

Качуровський: Цього напевне не знаю, але він, у кожнім разі, належить теж до „мертвих душ“.

Клен: Чи є, крім мене, ще якінебудь інші кандидати на цьогорічну нобелівську премію?

Качуровський: Досі не було. Але тепер, як знайшовся втрачений рукопис „Старшого боярина“, перший шанс має Осьомачка.

Клен: А чи не можна те, що пише про мене Геркен, перекласти на шведську мову та послати до Стокгольму, щоб інформувати жюрі?

Качуровський: Я Вам, шановний ґросмайстер, не радив би цього робити, бо хто тої писанини начитався, вже тепер закидає Вам двоєдушність.

Гловінський: Навіщо ж було тоді друкувати те в нашому журналі?

Клен: А на те, щоб під бій літаврів мої каравели вирушали в море.

Мачук: Відома річ. Всі ми вибираємося за океан, а пароплавів чорт-ма. То, може, на біду, на щось і придадуться оті Колюмбові шкарлупини.

Скорупський: Прошу без натяків, бо то ж мене куловці називають Шкарапульським.

Салавей: Калі не за акіян, дык, прынамсі, няхай завязуць да Александрый, каб там паэтычны маладняк снавау думкі на ад-пачынку і навучыуся пісаць александрыйскім вершам.

Олександрів: Прошу також без натяків у мій бік.

Кошелівець: В чому полягає суть шевчукізму?

Качуровський: Це пропагована Шевчуком теорія новітньої драми. Зав'язка, розв'язка, дієві особи — все це атрибути шкідливі з мистецького погляду. Драма мусить мати ідеї на двох ніжках, голі ідеї! Мітична дія відбувається в космічному просторі.

Романенчук: Голі ідеї! Чи ж не буде це антиморально, бо ж ідея — жіночого роду, навіть коли йї написати латинкою.

Качуровський: Про це буде подбано. Вже шукається Андерсенових кравців, що шили одяг для голого короля. Вони зодягнуть і ідеї і нових ще не вінчаних корифеїв нашої літератури. Отож, крім шевчуків потрібні ще, так би мовити, кравчуки.

Горотак: Чи вжито вже яких-небудь антисептичних засобів проти обурливого методу вівісекторської інтроспекції та розатомлювання, застосованого „Кулом“ до письменницького молодняка гартоплужанської закваски?

Качуровський: Так. Визнано, що гола правда антиморальна, бо вона, так само як і ідея, жіночого роду. Отож мусіла б бути хоч у купальному костюмі. З огляду на те проф. Ніяковський пише працю „Правда в штанах“. Прошу не плутати з Маяковським та його „Облаком в штанах“.

Волиняк: Чи „Ніяковський“ — псевдонім?

Качуровський: Так, то рівно на 10 відсотків псевдонім, якого автор прибрав собі тому, що від писань „Кула“ йому завжди ставало ніяково.

Сацюк: Чому у нас в літературі є Волиняки, Подоляки, а досі нема Катеринославців?

Качуровський: А якже ж! Маємо полтавського катеринщика.

Ромен: Нав'язуючи до Януарія Канупаса, я хотів би запитати, чи не є „Канупас“ скалічене „конопас“, утворене на зразок таких слів, як „волопас“, „свинопас“?

Качуровський: Дуже правдоподібно, бо ж предки його були кобилодійцями, якими заснувалися Кобиляки.

(Несподівано появляється Ждан Криця, який, поздоровавшись з усіма та похристосувавши з Порфирієм Горотаком, забирає слово для позачергової заяви).

Криця: Гіанове! Я телеграмою щойно уповноважений оголосити, що Гетьманець або Гетьманчук, автор збірки партизанських віршів, не є тим „принцом українським“, до якого Осьмачка звертався у справі загубленого рукопису.

(Хвилина глибокого мовчання).

— — —

Надзвичайне засідання Редколегії „Літаврів“, присвячене обговоренню мовних реформ, успішно започаткованих в Німеччині КУЛО'м та скромно підтриманих нашим журналом у Австрії, було перерване несподіваною інтервенцією делегата від читачів. Він був помітно схильзований і зажадав пояснення до текстів, друкованих у перших двох числах „Літаврів“.

Нижче подаємо стенограму діялогу, що відбувся з тої нагоди:

Питання: Чи не могли б ви мені з'ясувати дещо в справі ваших, так би мовити, друкарських помилок, що про них не знаємо, чи то похибки, чи мовні реформи. Ось, приміром, у вірші Зерова в 1. числі ви друкуєте „осіннього“, а потім спростовуєте, що треба читати „весіннього“.

Відповідь: Бачите, наші люди думками линуть по той бік океану, а в південній гемісфері літого, коли у нас зима, а осінь, коли у нас весна. Отож не дивниця, коли вони вже й думати почали південнокульними категоріями. Мають рацію. Зрештою, це вина головного редактора, що має родичів у Бразилії.

Питання: А чим пояснити, що на ст. 63 першого числа ви в одному місці надруковали „ідеалізм“, а треба було „матеріалізм“?

Відповідь: Бачите, світ дематеріялізується. Все розатомлюється та обертається на енергію.

Питання: Далі на ст. 41 другого числа ви замість „шал розпуки“ вжили дивного виразу „шаль розпуки“.

Відповідь: А це ж прекрасна метафора, образ стає візуальним. Цей вираз і надхнув Штравса написати оповідання „Шаль“, що переклад його вже й друкується в 3-му числі „Літаврів“.

Питання: Замість латинського слова *horror* ви вжили *herror*. Чим це пояснити?

Відповідь: *Horror* означає „жах“. Оскільки той жах в Україні наводили німці, що з них кожний називає себе *Herr*, то ми згерманізували латинське слово, надавши йому сучасного забарвлення.

Питання: Чому ви уперто друкуєте **a** там, де треба **O**, отож пишете Масендз, *Surmaderne*, навіть Патагонія там, де конче треба сказати Потогонія?

Відповідь: Маємо, бачите, одного складача - москаля у друкарні, який скрізь вимовляє **a**. Отож навіть у чужомовних слівах „акає“ з ворожого наставлення до „Культурної Окадемії“, яка скрізь хоче провести „окання“. Тут і коректор нічого вдягти не може.

Питання: А через що в інтерв'ю зі Жданом Крицею пропущено місце, що Косач читав початківцям лекцію, як писати вірші?

Відповідь: У нас у друкарні є один заклятий ворог цього письменника, який аніяк не хотів пустити цю інформацію в пресу. Але ми вже видали цього шкідника.

Питання: Чому на ст. 43 ви надрукували „в килі“, коли треба „в колі“?

Відповідь: Тут вже діяв фройдівський комплекс, а тому мусимо відмовитись дати пояснення у цьому випадку.

Питання: А чому в оповіданні „Золотий потічок“ замість „ніжний пуп'янок“ надруковано „жіночий пуп'янок“, чим, як я чув, дуже обурена авторка?

Відповідь: Тут теж діяв фройдівський комплекс. Слово „пуп'янок“ відірвалося від питомої йому ботанічної основи, і надалося йому фізіологічності, ототожнивши його зі значенням, що його віддають тільки перші три літери.

Питання: На ст. 75 другого числа згадується французький журнал „Рачи“. Що то за дивна апокаліптична назва, від якої аж мадярщиною відгонить?

Відповідь: Автор замітки написав назву журналу латинкою „*Raci*“ (вимовляй „парю“), а друкарня набрала кирилицею. Зроблено це на зло Романенчукові, який хоче завести у нас латинку, та натикається на опозицію, яка хоче нашу слов'янську абетку запровадити для всіх західно-европейських мов.

Питання: Чим, нарешті, пояснити, що у відомій цитаті з Маланюка замість „припонтійськім“ надруковано „припнатійськім“?

Тут члени редакції, що досі намагалися спокійно відповідати по черзі, почали галасувати, перебиваючи один одного, і стено-графувати далі було неможливо. Спам'ятавшись, редколегія, подолавши шал розпуки, загорнулася в „шаль розпуки“ й члено запросила читача по вияснення дальших питань прибути на чергове засідання, обіцяючи тим часом до всіх новотворів давати вичерпливі пояснення в тексті.

На другий день редакції прислано оповідання, що починається так:

„Коректор сюром Адерного журналу „Літаври“, лежачи голий на піску припнатійського суходолу, читав статтю про марксівський історичний ідеалізм, надруковану у мадярсько-паризькому часописі „Рачи“. Вряди-годи скоса позирав він на жіночий пуп'янок своєї сусідки, що заглибилась у читання віршів Мазенду. Травневий осінній вітрець грався шалем її розпуки...“

У другому числі нашого журналу, у відділі „Хроніка“, повідомлялося про конкурс на радянські п'єси, що мають пропагувати споконвічне братерство українського народу з великим російським і братерську єдність усіх народів СССР. За найкращі твори встановлено дві перші премії по 25 тисяч карбованців, дві другі по 20 тис., дві треті по 15 тис. і п'ять заохочувальних нагород по 5000 карб.

Деякі письменники, забажавши взяти у тому змаганні, звернулися до нас по докладніші інформації. Охоче подаємо їх.

За одержаними нами відомостями, перша нагорода призначена для тих, що на 200 відс. доведуть тезу про братерську єдність, друга нагорода для тих, що доведуть її на 150 відс., третя для тих, що доведуть на 105 відс., а заохочувальні нагороди для тих, що спроможутися ту тезу довести лише на 100 відс. Тим, що тези не спроможуться довести, або доведуть її лише на 99 відс., дана буде змога при майже необмеженім часовім терміні виправити свої ідеологічні збочення, працюючи при ідеальних умовах та на добрих харках у люксусово умебльованих вілях. Для цієї мети вже зарезервовано 1073 місця зі стипендіями на Колимі, 789 у Таймирі і 8431 за Печорою. Для написання п'еси в тих прекрасних умовах цілковитого забезпечення дасеться термін 5 чи навіть 10 років, але при бажанні він може бути продовжений до 25.

Запис тих, що бажають узяти участь у конкурсі чи претендують на стипендії приймають: в Австрії Порфирій Горотак, в Німеччині Ждан Криця, закордоном головна кантора газети „Рачи“.

Рецензії

ОЛЕКСАНДР ЛУГОВИЙ. „Безхатній“ (Діти степу), повість, з життя українців у Канаді, в двох частинах, Канада, Альберта 1946, стор. 297.

Читаючи повість Лугового — мабуть одного з „визначніших“ українських письменників за скеаном — на теми з еміграційного життя канадських українців, насувається нам образ цілої нашої літературної творчості в минулому й сучасному. Рефлексії такі наводить не так особливість цілого твору, як радше особливість літературної постаті. Порівнюючи Безхатнього в повісті Лугового з постатями інших наших письменників, хочеться сказати, що наша література побіч інших своїх недоліків має ще й ту хибу, що вона хворіє на слабі характери, на зовсім негеройських „героїв“. Порівнюючи українську літературу хоч би з англійською, помітимо, що в останній переважають характери сильні. Герої нашої літератури здебільшого кволі, безвольні, слабодухі люди. Не коштувало б багато зусилля перечислити ті твори, яких постаті відбігають від Квітчиних Марусь і Василів, Вовчкових крілаків та інших подібних.

Не в тому справа, що вони не герої, не велети, а в тому, що вони їх антитеза, що вони назагал нездібні до життя, невдахи, безсильні, не вольові, слабодухі.

Правда, були й письменники, що брали за теми живі приклади, напр. історичні події й постаті, але й вони не завжди показували їх

такими, якими вони були в дійсності. Гетьман Хмельницький, або Мазепа були більшими героями в житті, як у деяких творах наших письменників, що змальовували їх на свій власний образ і „подобіє“. Б. Лепкий шукав у Мазепі не великої людини, а „людини“ взагалі. Йому цікаво було показати велику людину малою, з усіма її слабощами й недомаганнями.

Постать Хмельницького в жодному творі не вийшла такою, якою могла б і повинна б вийти — суцільною і повноцінною.

Повість Лугового помітно відрізняється від усіх тих творів нашої літератури тим, що подає нам сильну людину. Головний персонаж повісті, молодий емігрант у Канаді, Безхатній шукає кращої долі. Автор переводить його через усякі труднощі й перешкоди, щоб виказати його міць. І це йому вдається. Це не є пригодницький, або кримінальний роман з напруженими ситуаціями й дивними пригодами. Це радше роман-хроніка, де відбуваються зовсім звичайні дрібні події. Не пригод шукає Безхатній, а праці. Він людина, як то кажуть, характерна й принципова, йому доводиться переходити з місця на місце, братися за всяку роботу, бути на возі й під возом та взагалі боротися з життям за... життя. У цій боротьбі Безхатній виявляє всі риси, які характеризують міцних людей. Він уміє бути твердий, як тверде є еміграційне життя, вміє бути витривалий, непохитний і послідовний у своїх вчинках. Своєю послідовністю він може навіть трохи неприродний, оскільки неприродний, що в дійсному житті важко найти людину, яка б в ім'я своїх принципів аж так далеко нехтувала особистою вигодою і користю. Але коли в житті важко знайти таку людину, то тим більше треба її показати в літературному творі. Безхатній вміє бути чесним, де честь рахується пережитком, вміє бути шляхетним і некористолюбним, де ці риси в погорді, вміє бути суспільною людиною, де навколо егоїзм і особисті амбіції, вміє цінити себе, не перецінюючи, вміє захищати себе й інших, які цього захисту потребують, вміє бути вірний своїм поглядам і держатися своїх принципів, де це йому ж таки самому шкідливе. Словом, Безхатній уміє бути повноцінною людиною, і тим він притягає і пориває читача. Він не „герой“, не „велет“, але тверда й міцна людина, яка має силу формувати собі життя і життєві умовини за своїм пляном і вподобою. І коли ми цього героя ставимо вище від багатьох інших нашої літератури, то це тому, що він вповні заслуговує на таке вирізнення. Подібних постатей в нашій літературі мало, занадто мало, а читач, таки треба це сказати, прагне такого героя.

На жаль, в повісті трапляються досить поважні прогріхи проти психології і життєвої правди. Одною з умов переконливості літературного твору є його правдоподібність. Літературний твір є в цілості, або частинно, творчою видумкою, витвором авторової уяві. Але все те, що автор витворює в своїй уяві, мусить бути нравдоподібне, можливе в реальному житті. Тоді воно має (більшу або

меншу) переконливу силу, і читач такий твір може сприйняти. В повісті Лугового є речі такі фантастичні, такі неправдоподібні, що читач не може їх сприйняти, тому повість стає казкою для дітей. Головний персонаж повісті Безхатній має всього - на - всього 19 років, але в нього таке колосальне енциклопедичне знання, така вченість та освіта, як у якого геніяльного професора всіх наук. Було б дуже приемно, якби таких юнаків було більше, і не так у повістях, як у житті, та навряд. чи така молода людина спроможна розуміти такі дуже непрості проблеми, що їх автор порушує в повісті, і спроможна стільки начитатися в такому короткому часі, щоб у кожному питанні так докладно й ґрунтовно визнаватися як... автор. Охота зблиснути повинна мати свої межі, які автор ігнорує, тому Безхатній попри всі свої позитиви, про які ми говорили попередньо, є постаттю нереальною, неправдоподібною і неприродньою.

Так само не всюди переконує авторова характеристика канадської еміграції. Назагал, треба думати, автор пізнав її докладно, але не змалював правдиво, особливо ж коли йде про емігрантську інтелігенцію, для якої автор не знайшов ні одної позитивної риски. Це не тільки неправдоподібне, але просто неможливе, бо та інтелігенція мусіла б складатися хіба з самих суспільних виродків і покидьків. А втім, кому потрібна така нічим неоправдана характеристика української інтелігенції? Кому потрібно ставити таку прівру між українською інтелігенцією та іншими верствами українського народу? Хіба тільки нашим ворогам. З цього боку повість Лугового шкідлива. Не критику еміграції дав автор, а критикоманію. Цими елементами повість має протиукраїнське наставлення і вносить елемент внутрішньої (навіть клясової) боротьби, нацьковуючи український народ проти своєї інтелігенції. Навіть якби українська інтелігенція і справді була така, як її змалював автор, то й тоді автор не мусів би показувати тієї правди. Бо яка мета твору? Якщо виховна, то на злих прикладах ніхто нікого не виховав. А де ж тоді той позитивний тип українського інтелігента, якого автор протиставив би отим усім негативним? Немає. Отже повна негація української інтелігенції. За Луговим український народ не потребує інтелігенції, йому досить... Безхатніх. Таке ставлення справи не йде по лінії інтересів української нації.

Хоч повість Лугового і має свої позитиви (про деякі ми згадували), то все ж оцінювати її позитивно в цілості було б важко. Негативи, на жаль, переважають. Ми говорили лише про деякі, а їх багато більше. Автор має хист, але використовує його погано. Автор може доволі цікаво розповідати, але мусить знати, що не про все треба говорити, що найде на думку. Автор має обсерваційний хист і критичний змисл, але швидко впадає в критиканство.

Мова повісті нелітературна. Це якийсь інтелігентський галицько-волинсько - канадський говор, а не сучасна літературна мова. Стиль непоетичний, незgrabний, правопис жахливий.

. Б. Романенчук.

БОГДАН БОРА, „У вирію“, поезії, видавництво „Жигтя в таборі“, Ріміні 1947, стор. 98.

Видана на цикльоетилі, але гарно оформленена книжка поезій Богдана Бори „У вирію“ належить до тих книжок, які можна з однаковою рацією і хвалити, і гудити. Оцінка залежить від того, хто писатиме критику та з якого боку (естетичного, раціонально-практичного чи політичного) оцінюватиме збірку.

Не може бути правильною оцінкою того критика, який бачить лише один кольор у спектрі творчості і з нього виводить оцінку цілості. А в наших критиків так здебільша буває. Тоді появляються рецензії типу „Страчена сила“, „Голос пропащого покоління“ тощо. В тих рецензіях — багато ущільнності, багато грому, але мало глибинної вдумливості ...

Враження від збірки поезій Б. Бори назагал позитивне. Не є він, звичайно, „генієм“ чи „пророком“, в його творчості навіть дуже мало самобутніх ознак, вірш часами плиткий і нерівний, але все ж — у ньомучується ширість, повнокровна жива людина, що любить і не навидить, вірити і вагається, радіє і тужить. Свої почування поет висловлює здебільша просто, не турбуючись про моду на обов'язкову в наші дні оригінальність, а радше псевдооригінальність, що виглядає нераз карикатурно.

Однак, в поезіях Б. Бори є чимало хиб, які є значно більшим мінусом, ніж ота позірна несамобутність. Трудно вимагати від молодої людини, що сидить за дротами в таборі полонених і напевно не встигла скінчити вищої школи — зразу сильного власного голосу. Це приходить поволі. Кращі письменники всіх часів черпали з криниць своїх попередників. Учень вчився у майстра, коли сам хотів бути майстром. А партач завжди йшов манівцями ...

Богдан Бора, здається, не хоче манівців. Але брак поетичної школи в нього відразу почувається. Поетові не завжди вдається виразно й коротко сформулювати думку, виминути зайві деталі, ритмічно витримати рядок, уникнути ряду дрібних фонетичних і синтаксичних дефектів. Якби виписати ці „слабкі місця“ на папері, то це був би доволі довгий списочок. Виписуємо характерніші:

„Передзвін трав, вчепивши за шию,
Так тепло, в очі дивиться мені“...

Що хотів сказати автор цими рядками? Як це передзвін трав може вчепитися за шию? Або як зрозуміти ось ці ребуси:

„Й сьогодні ще про волю марю
З повинні чола дашком руки“...

„Моїх грудей тривкі надії,
Що стигнуть небом на очах“...?

Є у Бори рідкі про менш загадкові, але реально зовсім неможливі явища, якийсь, може підсвідомий, відгук футуризму:

„Від пісень червоні мав уста“(?), „Ми молоді, ще молоді з кричевими (?) очима“, „Багнетами з бронзу (?) борців“, „В очах кружляють (?) сльози“, „Підкошений ворога крок з полупанім в кусні чолом“.

Не говорячи вже про корявість п'ого вислову, спитаємо: чи можна зробити хоч один крок з „полупанім в кусні чолом“? Чи може вітер „ломити хребет“ (в поезії вро матір)? Про такі винадки, принаймні в Україні, нам не доводилось чути.

В деяких рядках Бори помітна майже дитяча безпорадність вислову.:

„Він каже про тюми, гнилі каземати,
Про пекло, кріпацтво, про муки, про все!
(„Вітер зі Сходу“).

Оте все тут зовсім пі до чого, бо ні про що не говорить. Щось подібне й у вірші „Ну, що ж“:

„До своєї мети ми не станемо йти,
І докажемо цілому світові, хто ми“.

Автор, мабуть, хотів сказати, що ми не зупинимо свого поступу, руху до мети, а сказав „не станемо йти“. Результат просто кур'озний: вислів не тільки не відповідає думці, але заперечує її. Невдалі також вирази: „на допиті за сином“, „трущом пахне“, „вмлівають зорі“, „буцтом підпалений гнів“ (може навпаки?), „у чола їх цілють кулі“ (добрі цілунки!), „глибокий біль тормосить губи“ і т. п. А рядки

„Ти маниш, як ще змалку манив
І так тягнеш за жили“...

(„Києву“),

або „Десь любка в обняттях тримтить“ — таки зовсім зі сфери гумору.

Згадані хиби, так само, як і велика кількість невірних наголосів (дУби, тиnamИ, давнI, дрОти, ранЕними, скигЛять, килИмами, штИком, стукиЕ, джерЕло, воEн, шовковОю, кAnві, степОм, батькІвщина, по-варварськи), русизмів (жарко, топором, опять, оков, судьба, одвіт, мольбою, тронуло, небосклон, впереді), дешевих, а вірніше ніяких, рим (тирса-серця, любов-впав, юнь-небосклон, межі-біжить, ліси-несе) та незручних неологізмів (жит, шумою, цілуї) пояснюються браком формального поетичного вишколу та глибших студій рідної мови. Молодий поет мусить бути особливо суворим в оцінках власної творчості. Жодна критика не замінить йому власного внутрішнього чуття, без якого справжня творчість немислима. Це добре знав російський поет Пушкін, який свого часу в одному сонеті („Поетові“) писав: „Суворіше за всіх оціниш ти свій твір“.

Ось цієї суворости в самооцінках нам сьогодні найбільше треба,

бо тільки вона є запорукою творчого росту нашого „пропащого“ (чи ж справді пропащого?) покоління.

На підставі перечислених формальних недоліків можна було б винести дебютантові дуже суворий присуд. Але це значило б за деревами не бачити лісу. Є у збірці Бори ряд поезій, що заслуговують безумовно прихильної оцінки. До них належать: „Помідори спіють“, „Хто вам сказав“, „Осінь“, „Вітер іву ламає“, „Я вже бачу“, „Італійська ніч“, „Під муром“, „Тобі вітчизно“ і деякі інші. Якби автор завчасу усунув незначні фонетичні дефекти (збіг однакових приголосних у словосполученнях, перебой в ритмі, тощо), скоротив деякі без потреби розтягнуті, а тому недостатньо опрацьовані вірші, а частину найслабших не публікував зовсім — збірка робила б зовсім приємне враження.

Найкраще вдаються авторові ті поезії, в яких він торкається знаних йому тем, безпретенсійно-шире говорить про свої почуття:

— Куди?

— У світ. В краї чужі, безкраї,
Щоб там (аж там!) любити рідний край...
Прошай... прошай, забутий Богом раю,
Колиско наших чистих душ! Прошай!...

Хоч ніч і світ чужий — нам інлях знайомий.
Хоч хмарна дійсність в очі б'є дощем,
Хоч сатана на нас зсилає громи,
Ми не тривожимось! О, ві! Ми йдем!“

(„В чужину“).

А з якою сердечністю звучать ось ці рядки про Київ:

„Я не бачив і в тобі не жив,
Та так тужу, так тужу,
Ти, здається, навік полонив
Мою кров, мою душу“...

Слабшими є поезії, в яких автор намагається дотриматись, але не дотримується класичних форм сонету („Не співайте сумних“), або терцинів („Ніч над табором“), а вже зовсім слабими — вірші з барабанним боєм, ура-патріотизмом і описом „азійських“ жахів. Тут поет збивається на віршовану публіцистику, казенний патос, що має дуже мало спільногого з поезією:

„Ми молоді, ще молоді,
З заліза наші груди.
Нехай багнети впереді,
Майбутнє нашим буде“.

Молодечна енергія, патріотизм — дуже гарні якості і їх варт оспівати, але цей вірш нічим не різниється від піонерських віршів по той бік „залізної завіси“. Правда, загалові такі речі часом більш подобаються, як справжня поезія. Але це не може бути критерієм для мистеця.

Кілька слів про „азійські“ мотиви Бори. Поет вибрав невдячну тему. Стереотипні слова „тирати“, „кати“, якими він постійно характеризує ворогів України, належать скоріше до газетного, ніж поетичного лексикону. Азії, чи Сходу взагалі, автор не знає, а байки про Схід, які ширяли свого часу чужа пропаганда, і застарілі, й немудрі. Нашим ворогом є не „Схід“ і не „Азія“, а хтось інший, з вужчим і точнішим означенням. Азія, як географічне поняття, чи Азія як однічна колиска великих мудреців і пророків — тут ні при чому. Тому рядки про „гідкий“ і „дикий“ Схід — судільна фальш, на яку справжній мистець не має права. Мистець повинен не тільки відчувати, а й мислити.

На цьому можна й закінчити свої зауваги. Відзначимо хіба ще вплив Сосюри на деяких поезіях („За те люблю“), Рильського („Помідори спілють“) та, почасти, Франка („Як заскриплять трепети“). Однаке, збірка Бори не є безкритичним наслідуванням. Вона є голосом покоління, що зросло „в добу загубленої правди“ і, відчувиши це, трагічно шукало її не тільки в рідному краю, а й на тернистих шляхах чужини. Ці шукання ще не закінчені, як не закінчене ще й духово-мистецьке формування Б. Бори. Але він, безперечно, має поетичний хист, а це головне. По яких дорогах піде він далі як поет — покаже майбутнє.

Б. Олександров.

Р. ЛИЧАКІВСЬКИЙ, „Любовна історія“. Оповідання. Вид - во „Загрева“, Фельдкірх, 1947 р. 64 ст. вісімки.

„Двоє людських рук, сплетених укупі, — це кільце, за яке входивши, можна зрушити світ“. Ці слова Ю. Яновського згадує герой на несподіваному кінці оповідання, коли він, іодолавши джунглі воєнних подій, нарешті може стиснути руку вимріяної здалека київської дівчини.

Обоє вони (герой і героїня) в українському підпіллі боряться проти окупантів, але химерна поведінка закоханого і не менш химерний випадок захотів так, що дівчина увесь час вважала молодого підпільника за свого найлютішого ворога — за агента Гестапо. Коли дія оповідання перенеслася з Києва в партизанські ліси Волині, герой був на один крок од своєї мрії, і... на волосину від смерти, яку рішуче заготовила йому його укохана киянка. Кінець оповідання тричі несподіваний, розкриваючи на двох-трьох сторінках три рами, в які вклав автор свою розповідь. Розкривається перша рама — війни і партизанки, закоханий стоїть перед розстрілом, що його задумала незнайома і кохана його дівчина. Розкривається друга рама — товариства друзів, сплетених рук в оточеному волинськім лісі, не-

безпечнім затишку. Але ось насувається третя рама вигнанця, що тільки що закінчив своє автобіографічне оповідання і одвернувся до мутного вікна емігрантського бараку, тимчасом, як колеги читають крадъкома його газетне оголошення розшуку пропащої в німецько-му концтаборі коханої дівчини. Ці наростаючі рами роблять враження темних цямрин криниці, на дні якої ще більше яскравляться обrazy пережитого.

Маємо дебют нового прозаїка, цікавий свіжістю теми, шуканням сюжетної форми, правдивим тоном розповіді і доброю мовою. Не позбавлене оповідання і емоційного зафарблення, правда, не так сильного, щоб піднести матеріал твору до ідеї, висловленої цитатою з Яновського.

Проте, початок є лише початок. Авторові не скрізь вистачило живих фарб художнього белетристичного малюнку. І він замінив їх там і тут сухим олівцем газетної публіцистики, нарушивши цим добре задуману художню цілість оповідання. Рецензована книжечка дає підставу думати, що авторові забракло не так таланту, як самокритичної працьовитості. Він обійшов труднощі, замість перемогти їх.

Маємо на увазі публіцистичні характеристики окупантської політики і операцій німців, партизанської війни на Україні. Такі речі допустимі у романах - епохеях, у великих полотнах, але не в стислих оповіданнях.

Чи можна говорити про стиль „Любовної історії“? Ще трудно. Бачимо в деяких місцях манеру Любченка Аркадія. Бачимо також, що автор не гониться за модно - дешевими ефектами, притримуючись реалістичної простоти.. Манера розповіді ніби аж надто старомодна, проста. В цьому плюс і мінус автора. Плюс тому, що дешево-модна надумана ефектність в деяких наших молодих прозаїків уже стала симптомом спорожніння їх таланту. Цього нема в Личаківського. Але Личаківському вже з його першого кроку загрожує відсутність художніх дерзань і шукань. Хто береться за перо письменника — мусить відчувати подвійну відповіальність: 1) він повинен мати ІДО сказати, тобто бути самому змістовою цікавою індивідуальністю; 2) вміти ЯК сказати, тобто шукати відповідної до своєї індивідуальності форми.

Поза тим усім вітаємо „Любовну історію“ Р. Личаківського, як перший крок, за яким хочеться побачити ще й досі гаразд не проплану в нашій літературі стежку актуального змістом і гостро-сюжетною формою оповіданьного жанру.

Ю. Дивнич.

Тільки тим дана перемога,
Хто й у болі сміяєсь міг.

Олена Теліга.

МИКОЛА ТРЖЕПЕЛЬ

Коли це число „Літаврів“ вже закінчували складати, надійшла до нас сумна вістка про смерть одного з членів Спілки Українських Науковців, Літераторів і Мистців у Австрії — мистця-маляра Миколи Тржепеля.

Микола Тржепель народився 7. 12. 1896 р. в селі Каменка біля Житомира. В році 1919 закінчив Загальну Військову Юнацьку Школу в Житомирі. Брав участь у Зимовому поході. В таборі інтернованих в Лянцуці вступив до мистецької студії, заснованої Василем Крижанівським, а пізніше з рр. 1922—25 був головою цієї студії. Брав участь у першій виставці, яку влаштувала студія в Лаццуцькому таборі. Між численними його краєвидами особливий успіх мала олійна картина „Осінь“ (мастихіна).

Від 1928 до 1933 р. кожного літа влаштовував він вистави над морем. В році 1935 в Цоппотах на виставці польських та німецьких мальярів відзначилась його олійна картина „Три хвили“ (мастихіна). Картину цю закупила „Ліга морська і колоніальна“. В році 1937 у Варшаві в „Захенті“ виставляв три урбаністичні картини: „Алея Уяздовських“ (ввечері в дощ) — олія, „Подвал“ — літо в сонці (настель), і „Каліш над Просною“ (олія).

Від 1940 до 1945 р. не міг ніде виставляти картин, навіть мало малював, бо це було заборонено німцями; він працював у Kulturgau в Каліші.

Вже на другій еміграції в травні 1946 р. брав участь у міжнародній виставці у Брегенці (Форарльберг). Між олійними портретами дружини та доньки знаходилась олійна картина „Балтикум“, яку закупив швейцарський консулят. Картина „Götzis“ відзначалася доброю перспективою і на диво м'якими тонами. В Зальцбурзі брав він останній раз участь в українській мистецькій виставці в 1946 р. Виставлені були: „Dr. Heinze-Str.“, продана в Браунав на виставці, та „Kirle-Str.“ (урбаністичні, олійні картини). Вже під час тяжкої недуги намалював він картину — портрет дружини під назвою „Українка на скитальщині“ (олія). Залишив багато незакінчених картин. Смерть, яка наступила 3. 6. 1947 р. в Геціс (Форарльберг), перервала його працю на полі мистецтва.

Не можна своє життя ані продовжити, ані поширити, лише поглибити.
Горх Фок.

ХРОНІКА

У Мюнхені появився цикльо-стилевим виданням підручник поетики Святослава Гординського п.з. „Український вірш“. Книжка — як пише автор у передмові — „зсумовує усталені і відомі правила віршування“, показуючи їх більш на живих зразках сьогоднішньої поезії. Головним завданням автора було „розгорнути й показати рит-

мічні можливості та багатства розмірів української поезії, зокрема ж подати класичні правила поетичного ремесла“. Поява нового підручника української поетики сьогодні дуже на часі і йде треба привітати. Жаль тільки, що ця поетика не з'явилася друком, а тільки відбита на цикльостилі.

В німецьких видавництвах починає з'являтися щораз більше перекладів із російської літератури. Найбільше таких перекладів з'являється, ясна реч, у союзницьких зонах Німеччини і Австрії. Але теж і в західних зонах Німеччини помітне досить велике зацікавлення російською літературою. Так, напр., одне із мюнхенських видавництв видало в лютому ц. р. оповідання Пушкіна. У видавниц-

тві Мюллера в Карльсруе з'явилася антологія російської поезії, в перекладах Рудольфа Плянка. В антології поезії: Пушкіна, Лермонтова, Апухтіна, Горького, Мережковського, Еренбурга, Блока та інших. Не зустріли ми, на жаль, досі ні в одному з німецьких журналів навіть хоч би невеличкого перекладу з української літератури.

(„Час“).

— Як довідуємося із 2 ч. „Літературного Зошиту“, українські еміграційні письменники працюють над такими творами: Улас Самчук над романом „Сонце з Західу“, І. Багряний над романом „Людина біжить над прівою“, Л. Лиман над повістю про Харків (1939—1944), Ю. Клен над пое-

мою „Пошіл імперій“, Л. Полтава над поемою „Четверо друзів“, І. Костецький над повістю „День святого“, В. Гайдарівський над оповіданням із життя українських рибалок над Каспійським морем і Яр Славутич над поемою „Донька без імені“.

— В 1945 році, коли совєтська армія підходила до Ваймару, німці вивезли звідти саркофаги Гете і Шіллера. Але по дорозі, під час летунської тривоги, вояки, що супроводили ці тлінні останки, втек-

ли й залишили саркофаги напризволяще. Згодом тільки знайшли вони захист в одній із лябораторій Єни. Тепер — як сповіщає преса — саркофаги вернулися знову до княжого гробівця у Ваймарі.

Французька Академія приготовляє нове видання свого словника французької мови. Над останнім

виданням, що появилосься 1935 року, працювали співробітники Академії 57 років.

Появилося друком перше число Альманаху Української Спілки Образотворчих Мистців „Українське Мистецтво“. Альманах містить майже п'ятдесят фоторепродукцій, кольорові вкладки на окремих листках.

В першому числі надруковані м. ін. такі статті: О. Повстенко—Про мозаїки Київської св. Софії, С. Коломиєць — Про нову українську різьбу, С. Гординський — Про нове українське малярство та інші.

Ще одна зустріч

Нешодавно Українську Советську Республіку відвідала делегація югославських учених та письменників. На кіївському аеродромі їх вітали: А. Малишко, Іван Ле,

Ю. Яновський, Ол. Полторацький та інші. Югославські гості оглянули Київ та зустрілися з визначними ученими й письменниками УССР.

Бригади письменників об'їжджають колгоспи

На заклик О. Корнійчука Спілка радянських письменників України вирішила вирядити до колгоспів Київської області 3 бригади письменників. До Великополовецького району вийде бригада в складі А. Головка, ІІ. Усенка, В. Сосюри, О. Вишні, Т. Масенка та

В. Кучера; до Димерського району — І. Сенченка, Ю. Мартича, С. Крижанівського, С. Гордеєва, О. Іваненко, М. Пригари; до Васильківського району — Л. Дмитерка, Л. Смілянського, В. Бичка та М. Стельмаха.

БІБЛІОГРАФІЯ

Митрополит Іларіон, „Легенди світу“, поезій, видавництво „Наша культура“, Париж 1946, ст. 96.

Анатоль Галан, „Чарівна дружина“, новелі, Ляндек 1947, ст. 80. (цикльостильне видання).

Р. Личаківський, „Любовна історія“, оповідання, видавництво „Заграва“, Фельдкірх 1947, ст. 64.

Митрополит Іларіон, „Марія Єгиптянка“, поема, видавництво „Наша культура“, Париж 1947, ст. 80, обкладинка і малюнки В. Ласовського.

Митрополит Іларіон, „На Галготі“, поема, видавництво „Наша культура“, Париж 1947, ст. 92, обкладинка і малюнки В. Ласовського.

Михайло Ситник, „Залізничний сторож“, віршована повість, Мюнхен 1947, ст. 77. Художнє оформлення В. Залуцького.

Гн. Діброва, „Шляхи і думи“, поезії, Авгсбург 1947, ст. 48.

Святослав Гординський, „Вогнем і смерчем“, поезії, видавництво „Академія“, Мюнхен 1947, ст. 32.

З М І С Т

1. ЮРІЙ КЛЕН — Люциферова спокуса
(„Попіл Імперій“ ч. III) . . . . .
2. ОЛЕНА ЗВИЧАЙНА — „Золотий потічок“ . .
3. БОРИС ОЛЕКСАНДРІВ — Після ноктюрну . .
4. ОЛЕКСІЙ САЦЮК — Колоски . . . . .
5. ГАННА ЧЕРНЬ — Альпи . . . . .
6. ЕМІЛЬ ШТРАВС — Шаль . . . . .
7. УЛ. ДУДЗІЦЬКИЙ — Близький і такий
знайомий . .
- 8 В. СКОРУПСЬКИЙ — Щастя . . . . .
- 9 В. ДЕРЖАВИН — Лірика Євгена Плужника . .
10. Причинки до новітнього українського літруху .
11. Рецензії . . . . .
12. **МИКОЛА ТРЖЕПЕЛЬ** . . . . .
13. Хроніка . . . . .
14. Бібліографія . . . . .

